

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Irena Marjeta Evačič

**Problematika preverjanja uspešnosti programov dela za storilce nasilja v
družini**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2016

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Irena Marjeta Evačič

Mentorica: red. prof. dr. Marjeta Mencin Čeplak
Somentor: izr. prof. dr. Gregor Petrič

**Problematika preverjanja uspešnosti programov dela za storilce nasilja v
družini**

Ljubljana, 2016

Zahvala

Vedno sem verjela, da so prijatelji družina, ki si jo izberemo sami. In moja cela družina je naravnost izjemna! Dragi moji soborki, uspelo nam je!

Za razumevanje in vso podporo, se zahvaljujem tudi vam, dragi sodelavci in drage sodelavke.

Za kritično usmerjanje in vajin čas, najlepša hvala red. prof. dr. Marjeta Mencin Čeplak in izr. prof. dr. Gregor Petrič.

In na koncu še tebi Grega. Hvala ti za potrpljenje in za vse frustracije. Brez tvoje neizmerne pomoči bi bila ta pot bistveno bolj trnova. Hvala!

Problematika preverjanja uspešnosti programov dela za storilce nasilja v družini

Programi za delo s storilci nasilja v družini/intimnopartnerskih odnosih so pomembni zaradi zagotavljanja večje varnosti žrtev nasilja in soočanje storilcev s posledicami njihovih dejanj, kot tudi spodbujanja k temu, da za svoje nasilno vedenje prevzamejo odgovornost. Evalvacije programov in raziskave uspešnosti dela s storilci nasilja so pomembne zaradi izboljšanja metod pristopov in tehnik dela s storilci ter za standardizacijo postopkov, k omogočajo večjo primerljivost programov in zagotavljanje strokovnega dela. Izvajalci programov se v praksi tudi večkrat srečujejo z vprašanjem uspešnosti, torej na kakšen način zagotavljajo, da program dejansko upravičuje svoje cilje in je njegov učinek na storilce nasilja trajen in nespremenljiv. Opravljene metaanalize raziskav programov so izpostavile različne metodološke težave, predvsem precejšen predčasen izstop storilcev iz programov, težavo s spremljanjem in pridobivanjem podatkov v daljših časovnih obdobjih, težavo z oblikovanjem kontrolnih skupin, individualne značilnosti storilcev idr. zaradi katerih so rezultati lahko nejasni. Problem nastane tudi pri metodi mnenjskega raziskovanja, ki temelji izključno na samoocenjevanju storilcev nasilja, katere največja pomanjkljivost je nezanesljivost informacij.

Ključne besede: nasilje v družini/intimnopartnerskih odnosih, programi za delo s storilci nasilja, evalvacije in raziskave programov za delo s storilci nasilja, trening socialnih veščin.

Issues in the verification of effectiveness of programmes for working with perpetrators of domestic violence

Programmes for working with perpetrators of domestic violence/intimate partner violence are important in order to ensure greater safety for the victims of violence, to make perpetrators face the consequences of their actions and to encourage perpetrators to take responsibility for their violent behaviour. Evaluations of programmes and studies on the effectiveness of working with perpetrators are important because they improve approaches and techniques of working with perpetrators as well as standardising procedures that allow greater comparability of different programmes and, as a result, ensure professional-standard work. The people running these programmes are often faced with the issue of effectiveness in their work, i.e. how to ensure that the programme is justified by its objectives and that its effect on perpetrators of violence is lasting and unchangeable. Meta-analyses of these studies have highlighted various methodological issues, especially early withdrawal of perpetrators from the programme, difficulties in monitoring and collecting data over long periods of time, difficulties in forming control groups, individual perpetrators' characteristics and other, due to which results can be inconclusive. Issues can also arise in the methods of opinion surveys that are based exclusively on the perpetrator's self-evaluation, where the biggest drawback is the unreliability of information.

Key words: domestic violence/intimate partner violence, programmes for working with perpetrators of violence, evaluations and studies on programmes for working with perpetrators of violence, social skills training.

KAZALO

1 UVOD	7
1.1 OPREDELITEV PROBLEMA	7
1.2 STRUKTURA NALOGE IN RAZISKOVALNI OKVIR.....	8
2 NASILJE IN ZNAČILNOSTI STORILCEV NASILJA	9
2.1 NASILJE V DRUŽINI OZIROMA V INTIMNOPARTNERSKIH ODNOSIH KOT SPECIFIČNA OBLIKA NASILJA	10
2.2 TEORETIČNI MODELI POJASNJEVANJA VZROKOV NASILNEGA VEDENJA.....	11
2.3 TIPOLOGIJA NASILJA V INTIMNOPARTNERSKIH ODNOSIH.....	13
2.4 ZNAČILNOSTI STORILCEV NASILJA IN OBLIKE NJIHOVEGA VEDENJA	13
3 RAZVOJ IN NAMEN PROGRAMOV ZA STORILCE NASILJA	18
3.1 PRISTOPI IN METODE DELA	20
3.2 PROGRAMI ZA STORILCE NASILJA V EVROPI	22
3.3 DELO S STORILCI NASILJA V SLOVENIJI	24
4 PREVERJANJE USPEŠNOSTI PROGRAMOV	26
4.1 POMEMBOST EVALVIRANJA PROGRAMOV	26
4.2 OPRAVLJENE RAZISKAVE IN METAANALIZE.....	28
4.3 OPREDELITEV RAZŠIRJENE DEFINICIJE POJMA USPEŠNOSTI	32
4.4 EVALVACIJA PROGRAMOV SOCIALNEGA VARSTVA V SLOVENIJI	33
4.5 METODOLOŠKI PROBLEMI PRI IZVEDBAH RAZISKAV	34
4.6 IZZIVI ZA IZVAJALCE PROGRAMOV IN EVALVACIJ	36
5. EMPIRIČNI DEL.....	40
5.1 METODOLOGIJA IN VZOREC.....	40
5.1.1 OPIS VZORCA	41
5.2 ANALIZA ANKETNIH VPRAŠALNIKOV	42
5.2.1 POVZROČANJE NASILJA	42
5.2.2 RAVNANJA STORILCEV OB DOŽIVLJANJU INTENZIVNEGA ČUSTVA JEZE.....	43
5.2.3 POVZROČANJE NASILJA DO OTROK.....	44
5.2.4 STALIŠČA IN PREPRIČANJA O NASILJU IN VLOGAH SPOLOV	46
5.2.5 OCENA ZADOVOLJSTVA.....	48
6 RAZPRAVA	50
7 SKLEP	56
8 LITERATURA.....	59

Kazalo grafov

Graf 5.1: Seznaiter s pravicami znotraj programa	48
Graf 5.2: Ocena dela strokovnega delavca	48
Graf 5.3: Ponovna vključitev v program	50
Graf 5.4: Priporočilo programa prijateljem, znancem	50

Kazalo tabel

Tabela 5.1: Lastnosti vzorca	41
Tabela 5.2: Uporaba nasilnega vedenja	42
Tabela 5.3: Ravnanja storilcev ob doživljanju intenzivnega čustva jeze	43
Tabela 5.5: Stališča in prepričanja o nasilju in vlogah spolov.....	46
Tabela 5.6: Ocena odnosa in sodelovanja.....	49
Tabela 5.7: Ocena spremembe v odnosih in reševanja problemov	49

1 UVOD

1.1 OPREDELITEV PROBLEMA

Na kvaliteto naših življenj in splošnega zadovoljstva pomembno vplivajo tudi odnosi z drugimi, ki jih vrednotimo kot pomembne. To so lahko prijatelji/-ce, družina, sodelavci/-ke. Še posebej intenzivno doživljamo intimnopartnerske odnose, vanje smo bolj čustveno vpleteni, vezani so na naša življenjska pričakovanja in projekcije prihodnosti. Veliko ljudi preko njih vrednoti tudi lastna življenja. Pogosto pa se dogaja, da so odnosi zaznamovani z načini komunikacije, ki niso ustrezni in vodijo v stres in osebne stiske. V trenutku, ko konflikti, tekmovalnost in nasprotovanje prerastejo okvire sicer konstruktivnih oblik komunikacije in ena oseba namerno zlorabi svojo moč v škodo drugega, govorimo o nasilju. Obstaja več definicij nasilja, večini teh pa je skupno, da nasilje opredeljujejo kot manifestacijo neenakovrednih odnosov, katerih namen je podrejanje, izvajanje nadzora, ustrahovanje in predstavlja grobo kršitev človekovih pravic.

Nasilje v družini, kamor sodi tudi nasilje v intimnopartnerskih odnosih ni endemičen pojav, temveč gre za razširjen družbeni fenomen, ki v največji meri prizadene otroke in ženske. Po podatkih Svetovne zdravstvene organizacije iz leta 2013 naj bi tretjina svetovne populacije žensk imela izkušnjo fizičnega ali spolnega nasilja s strani svojih intimnih partnerjev, kar so potrdili tudi rezultati vseevropske raziskave o nasilju nad ženskami Agencije EU za temeljne pravice¹. Po podatkih slovenske nacionalne raziskave o nasilju v partnerskih odnosih in zasebni sferi² naj bi v Sloveniji katero od oblik nasilja doživela vsaka druga ženska. Strategije, ki so jih za preprečevanje nasilja pripravile posamezne države, vključujejo zakonodajo, ki kriminalizira nasilje v družini in zaščitne ukrepe za pomoč žrtvam nasilja, kot so varne in krizne namestitve ter ustrezna

¹ Raziskava je bila opravljena v letu 2012 v vseh osemindvajsetih državah članicah EU. Rezultati temeljijo na osebnih intervjujih z 42.000 ženskami starih od 18 do 74 let. Rezultati navajajo, da je 43 % žensk doživelo psihično nasilje s strani svojega intimnega partnerja, bodisi sedanjega ali bivšega. 8 % žensk je bilo žrtev fizičnega in/ali spolnega nasilja v letu pred opravljenim razgovorom, vsaka tretja ženska pa je bila žrtev katere od oblik fizičnega in/ali spolnega napada v obdobju od svojega od 15. leta starosti.

² Nacionalna raziskava o pojavnosti nasilja v zasebni sferi in partnerskih odnosih je nastala v okviru ciljnega raziskovalnega projekta CRP V5-0464 z naslovom *Pojavnost nasilja in odzivnost na nasilje v zasebni sferi in partnerskih odnosih*, ki ga vodi izr. prof. dr. Katja Filipčič z Inštituta za kriminologijo. Po podatkih raziskave je 56,6 % žensk po dopolnjenem 15. letu starosti doživelo kakšno od oblik nasilja v zasebni sferi. Najpogosteje so doživljale psihično nasilje (49,3 %), potem fizično (23 %), premoženjsko (14,1 %), omejevanje gibanja (13,9 %) in spolno nasilje (6,5 %). V veliki večini so bili storilci nasilja moški, s katerimi so bile v intimni partnerski zvezi.

psihosocialna podpora. Obenem je že konec prejšnjega stoletja prišlo do pomembnega preobrata, ko se je pri načrtovanju ukrepov za preprečevanje nasilja v družini pozornost usmerila tudi k storilcem nasilja. Izpostavila se je ne le nuja po njihovem kaznovanju, kar do takrat ni bila redna praksa, temveč potreba po delu z njimi na način, da bodo sami sprejeli odgovornost za svoja dejanja in s povzročanjem nasilja prenehali. Delo s storilci nasilja se je v zadnjih 30 letih razvilo v formalne programe, ki jih danes v večji meri izvajajo nevladne organizacije, ponekod (npr. v Španiji) potekajo tudi znotraj državnih institucij – predvsem v zaporih. V praksi se pojavljajo primeri, da storilci nasilja nadaljujejo s povzročanjem nasilja do svojih partnerk in drugih družinskih članov/-ic, navkljub udeležbi v programih. Iz tega razloga se izpostavlja vprašanje, kako učinkoviti in uspešni so pri ustavljanju nasilja. Tudi glede na izsledke že opravljenih raziskav ni splošno sprejetega konsenza, kakšen delež storilcev preneha s povzročanjem nasilja. Predmet moje diplomske naloge bo predstavitev razvoja programov za delo s storilci nasilja v družini/intimnopartnerskih odnosih ter problem preverjanja njihove uspešnosti. V empiričnem delu naloge pa bom opravila tudi krajšo kvantitativno raziskavo na podlagi podatkov samoocenitvenih vprašalnikov storilcev nasilja.

1.2 STRUKTURA NALOGE IN RAZISKOVALNI OKVIR

V prvem delu diplomske naloge bom predstavila definicijo nasilja, teoretične okvire različnih pristopov k problematiki nasilja v družini/intimnopartnerskih odnosih in različne klasifikacije značilnosti storilcev nasilja. To je pomembno za razumevanje delovanja samih programov za delo s storilci nasilja, še posebej za razvijanje ustreznih metod, tehnik in pristopov dela znotraj programov. Programe za delo s storilci nasilja bom podrobneje predstavila v tretjem poglavju.

V osrednjem delu naloge bom opisala različne načine preverjanja uspešnosti programov pri ustavljanju nasilja ter metodološke težave in izzive, s katerimi se soočajo izvajalci in raziskovalci programov. Predstavila bom tudi program Trening socialnih veščin za moške, ki povzročajo nasilje nad ženskami (v nadaljevanju TSV). Strokovno izvajanje programa ocenjuje Inštitut RS za socialno varstvo na podlagi različnih metod evalviranja, ki jih bom predstavila v poglavju 4.4.

V empiričnem delu naloge bom opravila analizo podatkov, zbranih s samoocenitvenimi anketnimi vprašalniki, ki so jih v letu 2014 in 2015 izpolnjevali storilci nasilja, uporabniki programa TSV. Z njo bom ugotavljala ali je po subjektivni oceni storilcev nasilja v času obiskovanja programa prišlo do sprememb pri povzročanju različnih oblik nasilja, stališč do nasilja in pričakovanj v partnerskem odnosu. Ugotovitve empiričnega dela bom povzela v razpravi, kjer bom tudi problematizirala metodo uporabe samoocenitvenih vprašalnikov kot edinega vira preverjanja učinka programa TSV na njegove uporabnike. V sklepni besedi bom predstavila ugotovitve diplomske naloge.

Kot sem že omenila bodo predmet proučevanja v diplomski nalogi programi za delo s storilci nasilja in njihove specifične značilnosti. Raziskovalno vprašanje moje naloge se nanaša na preverjanje njihove uspešnosti pri ustavljanju nasilja, konkretno želim odgovoriti na raziskovalno vprašanje: *Kako uspešen je program Trening socialnih veščin za moške, ki povzročajo nasilje nad ženskami pri doseganju zastavljenih ciljev programa:*

- 1. Povečanje varnosti in posledično kakovosti življenja oseb, ki so doživele ali še vedno doživljajo nasilje.*
- 2. Učenje prevzemanja odgovornosti: soočanje storilcev s posledicami njihovega nasilja, razvijanje kritičnega razmišljanja o pričakovanjih do oseb, nad katerimi so povzročili nasilje ...*
- 3. Prepoznavanje čustev in učenje primernih načinov izražanja čustev.*
- 4. Razumevanje nasilja nad ženskami kot neposredne posledice temeljne strukturne neenakosti v odnosih med spoloma.*
- 5. Razvijanje socialnih spretnosti: učenje nenasilne komunikacije, konstruktivnega reševanja problemov, nenasilnega starševstva in vzgoje...*

2 NASILJE IN ZNAČILNOSTI STORILCEV NASILJA

S stališča diplomskega dela, ki se bo v najširšem smislu navezovalo predvsem na problem nasilnega vedenja, je pomembno najprej opredeliti pojem nasilja in pojasniti, kako se zloraba moči v družini oziroma v intimnopartnerskih odnosih pravzaprav legitimira.

Definicijo nasilja v najširšem smislu definira Svetovna zdravstvena organizacija, ki nasilje opredeljuje kot: »/.../namerno uporabo fizične sile ali moči, ki je zagrožena ali dejanska, uperjena proti sebi, drugi osebi ali proti skupini ljudi ali skupnosti, njena posledica pa je bodisi dejanska ali zelo verjetna poškodba, smrt, psihološka škoda, slaba razvitost ali deprivacija« (Svetovna zdravstvena organizacija 2002).

Najosnovnejša definicija v znanstveni literaturi nasilje opredeljuje kot: »/.../vedenje, ki ima namen povzročiti in tudi dejansko povzroča fizične ali psihične poškodbe« (Farrington v Podreka 2013).

2.1 NASILJE V DRUŽINI OZIROMA V INTIMNOPARTNERSKIH ODNOSIH KOT SPECIFIČNA OBLIKA NASILJA

Nasilje v družini v je v 3. členu Konvencije Sveta Evrope o preprečevanju in boju proti nasilju nad ženskami in nasilju v družini³ definirano kot: »/.../vsako dejanje fizičnega, spolnega, psihološkega ali ekonomskega nasilja, ki se dogodi v družini ali njeni enoti ali med dvema bivšima ali trenutnima zakoncema ali partnerjema, ne glede na to ali storilec še stanuje ali je stanoval v istem stanovanju z žrtvijo«.

V intimnih razmerjih do nasilja prihaja v povezavi s specifičnimi znanji in vedenji, pogosto intimnimi podrobnostmi, ki so znane obema partnerjema. Moški žensko pozna, pozna njeno zgodovino, mogoče njene pretekle izkušnje z nasiljem, njene prednosti in slabosti; ženska moškega pozna, ve za njegovo zgodovino, njegova pretekla nasilna dejanja (Hearn 2004). V nasprotju z drugimi oblikami nasilja, nasilje v osebnih odnosih izhaja iz stalnega odnosa med dvema osebama in oblikuje dinamiko odnosa. V nekaterih primerih, ne pa vedno, postane nasilje osrednja značilnost odnosa (Johnson v Podreka 2013, 45).

Dlje časa je bilo pod »partnerskim nasiljem« razumljeno samo fizično nasilje, vendar pa so ženske, žrtve nasilja, razlikovale različne oblike nasilja: psihološko, spolno, telesno in

³ Konvencija Sveta Evrope o preprečevanju nasilja nad ženskami in nasilja v družini ter o boju proti njima, t. i. Istanbulska konvencija, je bila sprejeta 7. 4. 2011 na 1111. zasedanju Odbora ministrskih namestnikov Sveta Evrope in je prvi pravno zavezujoč regionalni instrument v Evropi, ki celovito obravnava različne oblike nasilja nad ženskami, kot so psihično nasilje, zalezovanje, fizično nasilje, spolno nasilje in spolno nadlegovanje.

ekonomsko nasilje. Nasilje v partnerskih odnosih je bilo s strani družbe razumljeno kot »družinski problem«, zato se v njegovo reševanje drugi niso vpletali. Čeprav je psihično nasilje težje prepoznati, pušča na žrtvah opazne posledice, ki niso nič manjše kot pri drugih, bolj »očitnih« oblikah nasilja. Posledice nasilja se kažejo tudi kot zmedenost, depresivno stanje, zmanjšano samospoštovanje ali občutek nebogljenosti, negotovost, žalost ... Kanduč (1998, 25) dodaja, da »poimenovanje (in opredeljevanje) nasilja nikakor ni naravno, ampak družbeno in kulturno dejstvo. Dogaja se v simboličnih interakcijah (ideološko pogojenih procesih komuniciranja), kjer ima ključno vlogo perspektiva (zorni kot) osebe, ki nekaj opiše kot primer nasilja. Izjavljalne pozicije nasilneža, žrtve, opazovalca ali razlagalca nasilja pa so v praksi pogosto različne«.

2.2 TEORETIČNI MODELI POJASNJEVANJA VZROKOV NASILNEGA VEDENJA

Različna teoretična izhodišča ponujajo več odgovorov na vprašanje, zakaj prihaja do nasilja v odnosih med partnerji in kateri so tisti dejavniki, ki ga sprožajo. Razumevanje različnih oblik in dinamike nasilja v medosebnih odnosih je pomembno zato, da se enostavneje predvidijo posledice in tveganje za ponovitev nasilja, ki so pomembne za nadaljnje obravnave in vključevanje v sistem pomoči žrtvi nasilja in dela s storilci. Programi za delo s storilci so namreč osnovani na več različnih teoretičnih paradigmah, iz katerih izhajajo tudi pristopi dela s storilci nasilja.

Sociološke teorije pripisujejo vzroke nasilja v družini družbenim strukturam, kulturnim normam in vrednotam, ki dovoljujejo uporabo nasilja. Kot poudarja Filipčič, *feministične teorije* nasilje v družini pojasnjujejo, da je zloraba žensk družbeni problem in predvidljiva, običajna dimenzija normalnega družinskega življenja, ne pa posledica slabega delovanja družine ali bioloških predispozicij storilcev. Družina je po tem pristopu ključna institucija, ki povzroča in ohranja zatiranje žensk ter vzdrževanje moči moških (Filipčič 2002, 79–82). Nasilje moškega nad žensko v družini je manifestacija moške dominacije nad ženskami, ki je prisotna v različnih kulturah in skozi vso zgodovino. Patriarhalne norme, ki podpirajo moško prevlado v družini pa so vzrok za družbeno toleranco do nasilja (Yllö 1993). *Teorija virov* (tudi teorija statusne nekonsistentnosti) obravnava uporabo nasilja kot vir moči, ko drugi viri niso na voljo ali pa so nezadostni. Temelji na spoznanju, da je verjetnost nasilnega vedenja večja takrat,

kadar sta moč in status posameznika nekonsistentna, kar posameznike vodi v stresne situacije (pretepanje žensk v družbah, kjer moški tradicionalno moč izgublajo, ženskam pa se moč povečuje). *Teorija konflikta* izhaja iz dinamike kapitalistične ekonomije, kjer ekonomska neenakost med družbenimi razredi povzroča konflikte tudi v odnosih med posamezniki in s tem sproža družinsko dezorganiziranost (Filipčič 2002, 76–79).

Socialno-psihološke teorije izpostavljajo problem interakcije posameznika z okoljem. *Teorija socialnega učenja* pojasnjuje, da obstaja možnost, da se posameznik nauči nasilnega vedenja v interakcijah z ljudmi, ki sami kršijo družbene norme in takšno vedenje podpirajo. Med odraščanjem se posamezniki naučijo tehnik izvrševanja kaznivih dejanj ter ponotranjijo stališča in motive za racionalizacijo nasilnih dejanj. Ob tem se zatekajo tudi k agresiji (Kordič 2007). Nadalje, nasilnega vedenja se oseba lahko nauči tudi v družini preko mehanizma modelov, po katerem ena oseba prevzame vedenje druge osebe, ki jo doživlja kot avtoriteto. Nasilje tako postane običajen odziv na stres ali način za reševanje sporov (Filipčič 2002, 54–56). Iz teorije socialnega učenja izhaja še *teorija medgeneracijskega prenosa* (tudi *generacijska teorija*), ki temelji na predpostavki, da se nasilje kot način običajne komunikacije znotraj družine prenaša iz roda v rod (Filipčič 2002, 55; Kordič 2007). Po *teoriji izmenjave* si ljudje prizadevajo za vzpostavitev medsebojnih odnosov in čustvenega stanja, ki jim bo prineslo največ koristi ali ugodja. Iz tega razloga naj bi tudi osebe izvajale nasilje nad drugimi družinskimi člani, enostavno zato, ker to lahko. Ali kot navaja Filipčič (2002, 66): »možje so praviloma močnejši od žena, zato imajo višji družbeni in ekonomski status. Zato lahko uporabijo nasilje brez strahu, da jim bo žena vrnila udarce, jih poškodovala ali omejila finančna sredstva za zadovoljevanje lastnih potreb in potreb otrok«. *Teorija navezanosti* je prav tako oblika teorije socialnega učenja, ki se osredotoča na interakcijo med starši in otrokom ter različnimi stili navezanosti v odrasli dobi. Programi za delo s storilci nasilja naj bi zagotavljali vzpostavljanje stila varne navezanosti storilca na ostale družinske člane (Healey in drugi 2008).

Individualistične teorije pripisujejo vzroke nasilja v družini specifičnim individualnim psihološkim ali biološkim predispozicijam storilca nasilja. Vzrok za nasilje je tako lahko posameznikova slaba samopodoba, njegova psihopatologija, vključujoč čustvene in

duševne motnje, sociopatska osebnost in motnje pri obvladovanju impulzov (Kordič 2007). Individualistične teorije poudarjajo tudi pomen alkoholiziranosti storilcev, ki je sicer lahko sprožilec nasilnega vedenja, ne pa tudi vzrok in med njima tako obstaja samo posredna zveza (Filipčič 2002, 51).

2.3 TIPOLOGIJA NASILJA V INTIMNOPARTNERSKIH ODNOSIH

Johnson (1995) je na podlagi različnih vrst nasilja, motivov storilcev ter družbenega in kulturnega konteksta razvil teorijo o štirih različnih tipih nasilja v intimnopartnerskih odnosih:

- *Intimni terorizem* ali prisilno nadzorno nasilje se pojavi, ko storilec nasilja uporablja nadzor z uporabo prisile in moči nad partnerko na način, da jo ustrahuje, ji grozi ter jo izolira z načinom uporabe fizičnega in spolnega nasilja. Takšno nasilje se običajno ponavlja in stopnjuje, lahko izzove tudi resne poškodbe.
- *Nasilni upor* (ang. *violent resistance*) je oblika nasilja, kjer eden od obeh partnerjev uporablja pretirano nadzorovalno vedenje, drugi pa se takšnemu vedenju prilagaja z uporabo nasilja ter ga stopnjuje z namenom upiranja oziroma kot reakcija na drugo obliko nasilja.
- *Situacijsko partnersko nasilje* (*situational couple violence*) izhaja iz posameznih konfliktnih situacij, ki lahko eskalirajo v fizični obračun. Ta oblika nasilja tudi ni tako pogosta, pojavi se občasno in resnost poškodb ni enaka kot v primeru intimnega terorizma. Razlog za pojav takšne oblike nasilja je trenutna frustracija, ki je storilec nasilja ni sposoben drugače izraziti.
- *Medosebni nasilni nadzor* (*mutual violence control*) je najbolj redka oblika nasilja v intimnopartnerskih razmerjih, kjer oba partnerja uporabljata nasilne vzorce vedenja za vzpostavljanje nadzora.

2.4 ZNAČILNOSTI STORILCEV NASILJA IN OBLIKE NJIHOVEGA VEDENJA

Nasilje je pogosto izraz nemoči (oziroma frustrirane volje do moči nad drugim). Posameznik ravna nasilno, če nima na voljo drugih resursov, s katerimi bi lahko dosegel zaželeno vedenje (ali čustveno stanje) druge osebe, ki je seveda noče (ali ne more) zapustiti. Včasih ga k nasilnemu vedenju usmerijo (sub)kulturne norme (in vrednote), ki jih je privzel v procesih socializacije /.../ Nekateri z nasiljem

uravnavajo zaželeno stopnjo intimnosti ali emocionalne bližine/oddaljenosti
(Kanduč 2003, 221).

Kot navaja Michael Paymar, storilci nasilja izhajajo iz vseh družbenih slojev in so različnih starosti. Nekateri izmed njih so odraščali v nasilju ali povzročajo nasilje do partnerk pod vplivom alkohola ali drog, za druge to ni značilno. Ne opredeli jih niti veroizpoved ali kultura. Paymar verjame, da je njihova edina skupna značilnost, da so bili *naučeni*, da je uporaba nasilja primeren način reševanja konfliktov (teorija socialnega učenja). Kot edini vzrok za nasilje moških nad ženskami Paymar navaja njihovo socializacijo in kulturno tradicijo okolja, katere rezultat so prepričanja in stališča, ki vodijo moške k uporabi nasilnega vedenja kot načina nadzora ženske v intimnopartnerskih odnosih (Paymar 2000, 2–7).

Za storilce nasilja je značilna uporaba naslednjih oblik vedenja (Healey in drugi 1998):

- Uporaba fizičnega nasilja lahko vključuje katerokoli obliko fizične zlorabe, kot je odiranje ali metanje predmetov, pretepanje ali udarci, davljenje, povzročanje opeklin, uporaba orožja ali omejevanje svobode. Lahko pomeni tudi prepoved iskanja zdravstvene pomoči. Fizično nasilje služi predvsem kot način odvrčanja žrtve k neodvisnemu delovanju, vključujoč poskuse sodelovanja s policijo ali centri za socialno delo, končanju razmerja. Ženske so lahko najhujšim oblikam fizičnega nasilja izpostavljene, ko se odločijo, da bodo razmerje prekinile. Healey navaja, da se 75 % primerov hudih nasilnih dejanj in polovica umorov v intimnopartnerskih razmerjih zgodi v času, ko žrtev nasilja razmerje prekine.
- Ustrahovanje vsebuje subtilne elemente posebnih neverbalnih tehnik, ki jih lahko zazna samo žrtev nasilja (posebni pogledi, gestikulacija, mimika ...), ter uničevanje predmetov, zadajanje namernih poškodb domačim živalim, razkazovanje orožja. Pomeni tudi namerno izpostavljanje in zapustitev partnerke na nevarnem mestu.
- Grožnje so lahko usmerjene na družinske člane, na primer starše in otroke. Možne so tudi grožnje s samomorom ali uničenjem ugleda žrtve pred njenimi delodajalci in sodelavci/-kami, socialno mrežo. Čeprav grožnje niso nujno resnične, lahko prav tako učinkovito delujejo na žrtev nasilja, da se ne odloči poiskati pomoči ali končati razmerja.

- Izolacija vključuje nadzorovanje stikov s socialno mrežo, omejevanje svobode gibanja in prepoved vožnje z avtomobilom, uporabe medijev komunikacije. S tem žrtev nasilja postane bolj ranljiva in dovzetna za metode prisiljevanja, ki jih uporablja storilec.
- Čustvena zloraba je namenjena zmanjševanju samozavesti z namenom odvrčanja od prekinitve razmerja. Storilec pri tem uporablja omalovaževanje in zmanjševanje vrednosti ter pomena dejanj partnerke, zmerjanje in poniževanje.
- Spolna zloraba je na primer posilstvo, prisila v prostitucijo ali v spolne prakse, ki jih žrtev ne odobrava, spolno pohabljenje, siljenje v spolni odnos z drugimi osebami. Pomeni tudi prisilo v izdelavo (in/ali distribucijo) materiala z eksplicitno pornografsko vsebino.
- Uporaba otrok kot sredstva za manipulacijo in ustrahovanje žrtve. Storilec lahko nasilje namenoma uperi zoper otroka, ali pa ga uporabi kot sredstvo prisiljevanja in namerno zlorabo starševskih kompetenc partnerke. Ob prekinitvi odnosa lahko storilci preko rednih stikov z otrokom (in ob predaji otroka tudi stikov s partnerko) neprekinjeno nadaljujejo z izvajanjem nasilja. Otroci z izkušnjo nasilja lahko utrpijo nepopravljive travme, zaradi katerih se poveča tveganje za njihovo lastno nasilno vedenje v odrasli dobi.
- Uporaba ekonomskega nadzora je omejevanje svobodnega razpolaganja s finančnimi viri ali prepoved zaposlitve in finančne neodvisnosti, zaradi katere mnoge žrtve tvegajo brezdomstvo ali življenje v zavetišču, če bi se odločile za prekinitve razmerja.
- Uporaba moških privilegijev kot način dominacije in patriarhalnih kulturnih vzorcev znotraj konteksta splošnih seksističnih norm, ki jih moški uporabljajo kot legitimni razlog za samostojno sprejemanje vseh pomembnih odločitev, ki zadevajo družino in pričakovanje do žensk, da gospodinjstva opravila opravljajo izključno one same, pričakovanja popolne podreditve.

Vedenja, ki jih Healey (1998) izpostavlja kot posebej ogrožajoča za žrtve nasilja, so izražanje ekstremne ljubosumnosti ali posesivnosti, prelaganje krivde na druge za lastne napačno sprejete odločitve, odtegotanje izražanja pozornosti in ljubezni ali denarja, kritiziranje in nepriznavanje dosežkov ali čustev partnerke, izolacija od

socialne mreže, težave z zlorabo drog ali alkohola, nenadno spreminjanje razpoloženja od prijaznega in pozornega k izbruhom jeze. Jeza je posebno čustveno stanje, ko človek doživlja neprimerno bolj intenzivne občutke vznemirjenosti in nemiru. Stopnjuje raven doživetih psihičnih napetosti in podžiga željo po maščevanju ter rahlja notranje zavore pri posameznikih (podobno kot alkohol). Prav zato je jeza pogosto povezana z nasilnim ravnanjem, s katerim si storilec prizadeva doseči pozitivno ovrednoteno stanje, zavarovati (ali dobiti nazaj) kako vredno dobrino ali pa se izogniti negativnim dražljajem (oziroma jih eliminirati) (Kanduč 2003, 224). Jeza sicer lahko motivira napad na drugo osebo, vendar ni nekaj fatalnega ali neobvladljivega.

Običajno storilci nasilja s svojim vedenjem prenehajo šele, ko je njihova skrivnost »javno razkrita«, torej ob prijavi nasilja in/ali aretaciji. Težo svojih dejanj poskušajo zmanjševati s tehnikami nevtralizacije (Matza in Sykes v Kanduč 2003):

- a. Storilec opiše nasilno dejanje z evfemističnimi oznakami (»saj sem jo samo malo odrinil«, »padla je po tleh, ker je nerodna«) ali pa se zateče k primerjavam s hujšim nasiljem (»saj tudi drugi kdaj udarijo partnerja«, »vsakdo, ki bi bil na mojem mestu, bi ravnal enako«, »eni se še hujši«).
- b. Storilec samega sebe opiše kot nemočnega, kot žrtev in se sklicuje na višjo avtoriteto (zlorabe in alkohol, »odneslo me je«, »nisem vedel, kaj počnem«, »stemnilo se mi je pred očmi«).
- c. Storilec svoje dejanje označi kot moralno sprejemljivo ali upravičeno sankcijo, ki si jo je žrtev zaslužila s svojim obnašanjem, in odgovornost za nasilje prenaša na žrtev (depresija, ljubosumje, težave v duševnem zdravju, »se ne zna obnašati«, »obnašala se je žaljivo«, »namenoma mi nagaja«).
- d. Storilec se zagovarja, da je zgolj branil svojo čast (»varala me je, kaj pa naj bi storil drugega«).
- e. Storilec minimalizira posledice agresivnega obnašanja ali prikazuje nasilje kot nekaj običajnega in socialno sprejemljivega (»s tem sem ji le pokazal, da jo imam še vedno rad«, »takšno je pač življenje v dvoje«) (Heckert in Gondolf 2000; Henning in drugi v Chiurazzi in drugi 2015; Kanduč 2003, 205–206).

Polaschek in drugi (2009) omenjajo še štiri druge metode pojasnjevanja in upravičevanja nasilja:

1. Normalizacija nasilja. Nasilje je učinkovita in sprejemljiva metoda za zadovoljevanje potreb z malo ali nič trajajočimi posledicami.
2. Tepi ali bodo tepen: nasilje je nujno, da oseba obdrži ali zaščiti svoj status ali avtonomijo v splošnem nevarnem in nasilnem svetu. Vključuje dva podtipa:
 - a. Samopoveličevanje: družbena samopodoba je odvisna od uporabe nasilja za demonstracijo ali dominacijo uspeha.
 - b. Samoohranitev: nasilje je edino dostopno orodje za zaščito samega sebe pred svetom, ki je v večji meri pripravljen na izkoriščanje in viktimizacijo.
3. »Jaz sem zakon«: uporaba nasilja je potrebna za ohranjanje družbenega reda.
4. »Izgubim nadzor«: nasilje se pojavi zaradi neobvladljivih okoliščin ali nezadostne samokontrole.

Dobro poznavanje vzrokov in dinamike nasilja v intimnopartnerskih odnosih ter značilnosti storilcev nasilja so potrebna znanja, s pomočjo katerih izvajalci programov razvijajo tehnike in orodja, preko katerih storilce soočajo z njihovimi stališči, prepričanji in mnenji, ki vplivajo na spremembo njihovega vedenja. Kaznovalna politika se je namreč v preteklosti izkazala kot nezadosten ukrep pri preprečevanju nasilja v družini, saj so storilci z nasiljem nadaljevali tudi po prestani zaporni kazni in s tem se dejanske posledice, k jih nasilje ima na žrtve, niso zmanjšale.

Treba se je sicer zavedati, da nekateri storilci nasilja svojih vedenj ne spremenijo nikoli, saj za spremembo niso ustrezno motivirani ali pa je njihova sprememba več let trajajoč proces. Pomembno je, da se vsakega od njih sooči z njihovimi prepričanji o tem, kaj pomeni biti moški, s pričakovanji do žensk in partnerskega odnosa ter prepričanji v zvezi s tem, s temeljnimi prepričanji in vrednotami glede nasilja in potrebe po moči in nadzoru ter s tem, kaj sploh pričakujejo od življenja (Paymar v Eckhardt in drugi 2013).

3 RAZVOJ IN NAMEN PROGRAMOV ZA STORILCE NASILJA

V angleški literaturi se za označevanje dela s storilci nasilja uporabljajo različni termini kot *batterer (intervention) programs*, *batterer intervention*, *batterer counselling programs*, *(intervention) programs for perpetrators of violence*. V nadaljevanju naloge bom uporabljala izraz programi za delo s storilci nasilja (ali krajše samo programi), kot jih označujemo v Sloveniji.

Aktivistke in zagovornice pravic žensk, ki so doživljale nasilje, so v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja v Združenih državah Amerike prve začele opozarjati na pojav nasilja v družini in na družbeno razširjenost problema. Z javnim ozaveščanjem so želele opozoriti na resnost problema in na kaznivo naravo tovrstnih dejanj in da to ni nekaj, kar je problem družine, temveč skupnosti kot celote. Treba je bilo torej izpostaviti storilca nasilja in izključno odgovornost prenesti nanj. Sama kaznovalna politika pa ni nujno zagotovila varnosti žrtev, saj se je nasilje lahko nadaljevalo ali celo stopnjevalo tudi po izpustu storilcev iz zapora, tako da so se ženske lahko znašle v še večji nevarnosti (Eckhardt in drugi 2013). Soočanje moških z njihovim lastnim odnosom do nasilja, kar pa je bilo možno le z vpeljavo sistematičnega in načrtnega načina dela. Iz tega razloga je bila prepoznana tudi potreba po intervencijskih programih za delo s storilci nasilja (Pence in Peymar v Aaron in drugi 2016).

Primarno so bili ti programi namenjeni moškim, ki so samoiniciativno izrazili željo po spremembi. Organizirani so bili prostovoljno, temeljili pa so na ozaveščanju o antiseksističnih praksah in diskusijah o moški socializaciji, katere namen je nadvlada ženskam ter uporaba nasilja za doseg tega cilja (Adams v Gondolf 2004). Vpliv zagovornic pravic žensk je bil vzrok za to, da so se programi osredotočili predvsem na varnost žrtev in odgovornost storilcev (Aaron in drugi 2016). Prvi intervencijski izobraževalni program za storilce nasilja, imenovan EMERGE, se je odprl v Bostonu leta 1977, kasneje v Kaliforniji program MAN ALIVE, v St. Louisu RAVEN in leta 1980 Duluth Domestic Abuse Intervention Program (v nadaljevanju DAIP ali model Duluth), ki se je razvil v Minnesoti. Prvi modeli intervencijskih programov za storilce nasilja so postavili temeljna izhodišča za nadaljnji razvoj tovrstnih programov po celem svetu (Dobash 2000, 48).

Najboljše uspehe dela s storilci nasilja ter pri prepoznavanju nasilja v družini je dosegel program DAIP, ki še danes velja za referenčni model dela po vsem svetu. Temelji na profeminističnih načelih, da je nasilje namerna in sistematična uporaba zlorablajočih vedenj, ki jih storilci nasilja uporabljajo zato, da nad svojimi partnerkami obdržijo popoln nadzor. Po tem modelu je najpomembnejša prioriteta povečevanje varnosti žensk in otrok, ob spoštovanju samostojnih odločitev žrtev in njihove sposobnosti, da samostojno odločajo o svojem življenju. Drugi cilj programa je soočanje storilca z njegovimi nasilnimi dejanji ter prevzemanje odgovornosti z namenom, da se s tem vedenjem preneha (Paymar v Eckhardt in drugi 2013). Uspeh modela Duluth je v preusmeritvi pozornosti od žrtve k storilcu nasilja, ustvarjanje posledic za nasilne storilce nasilja, zmanjševanje frustracij in nezadovoljstva s strani zaposlenih znotraj pravosodnega sistema, ki niso imeli alternativnih možnosti za sankcioniranje storilcev nasilja v družini. Njegova vrednost je tudi v umiku perspektive nasilja v družini kot zgolj »družinskega problema«, ki naj bi izhajal iz psihopatoloških osebnostnih značilnosti posameznikov in posameznic ali disfunkcionalnih družin, k obravnavanju nasilja v družini kot kaznivega dejanja (Dobash 2000, 50).

Vključevanje storilcev nasilja v različne programe je torej pomembno zaradi naslednjih razlogov (Australian Institute of Social Relations 2010):

- Programi za delo s storilci nasilja predstavljajo del celostnega pristopa k reševanju problema nasilja v družini.
- Pomembna strategija pri odvrčanju storilcev nasilja od ponovitev nasilnega vedenja je izobraževanje o posledicah nasilja, soočanje s prevzemanjem odgovornosti in spodbujanje k iskanju pomoči pri spreminjanju njihovega vedenja.
- Izkoriščene morajo biti prav vse možnosti za delo s storilci nasilja, v upanju, da bodo kakor koli pripomogle k zmanjševanju visokih stopenj ponovitve nasilnih dejanj.
- Odgovor na nasilje je lahko stroga zakonodaja, ki storilce nasilja ustrezno sankcionira, vseeno pa je pomembna tudi kakovostna interakcija ter integracija med storilci nasilja in skupnostjo.
- Veliko storilcev nasilja povzročanje nasilja ne priznava ali ga racionalizira ter minimalizira svojo lastno odgovornost.

3.1 PRISTOPI IN METODE DELA

V zadnjih štiridesetih letih sta se razvila dva glavna modela pri delu s storilci nasilja, in sicer individualno svetovalno delo in intervencijski programi, ki temeljijo na skupinskem delu. Intervencijski programi so osredotočeni na povečanje zaščite žrtev nasilja, vanje so moški večinoma napoteni preko sodišč kot alternativa zaporni kazni, torej gre za pogojno kazen z varstvenim nadzorstvom. V glavnem izhajajo iz načel feminizma.

Healey (1998) analizira tri različne pristope pri delu s storilci nasilja:

- Feministični pristop v intervencijskih programih izpostavlja vpliv kulturnih in družbenih norm ter temelji na skupinskem izobraževanju storilcev in poskusih njihove resocializacije s tehnikami nenasilnega reševanja konfliktov in poudarjanja enakovrednosti v partnerskih odnosih.
- Sistemski družinski pristop temelji na interakcijah med člani družine in zagovarja idejo, da je težava v manifestaciji disfunkcionalnosti družine in da k temu prispevajo vsi člani enakovredno. Uporablja tehnike za izboljšane komunikacijskih veščin in reševanja konfliktov ter se osredotoča na reševanje problema, ne pa na iskanje vzrokov. Zagovorniki tega pristopa opozarjajo, da si veliko parov, pri katerih je prisotno nasilje, vseeno prizadeva razmerje ohraniti. Pristop je z vidika kritikov sporen predvsem zato, ker zagovarja metodo dela z vsemi člani družine skupaj in ne izpostavlja storilca nasilja kot osebo, ki je izključni nosilec odgovornosti za povzročeno nasilje.
- Psihološki pristopi so usmerjeni v iskanje vzrokov za nasilno vedenje posameznika glede na njegove osebnostne značilnosti. Zagovarjajo delo na odkrivanju nezavednih ravni problemov (psihodinamični pristop) ter spreminjanju načinov razmišljanja v specifičnih situacijah (kognitivno-vedenjski pristop), ki naj bi pripeljali do naučenih izbir vedenja. Preko vedenjsko-kognitivnih tehnik učijo storilce nasilja uporabe novih veščin, orodij in znanj za izboljšanje komunikacijskih spretnosti za interakcijo s partnerkami in spremembo lastnih vedenj. Delo je usmerjeno tudi v zmanjševanje odvisnosti od odnosov (Eckhardt in drugi 2013). Iz tega pristopa sta se razvili dve obliki dela s storilci nasilja: individualna in psihodinamična skupinska terapija ter kognitivno-vedenjska skupinska terapija. Kritika takšnih pristopov je, da

preusmerjajo odgovornost za povzročeno nasilje od posameznika k zunanjim dejavnikom (Grealy in Wallace 2013). Tretjina evropskih programov temelji na kognitivno-vedenjskem pristopu (Geldschläger in drugi 2012).

Večina sodobnih intervencijskih programov za storilce temelji na elementih (pro)feminističnega, kognitivno-vedenjskega in psihoedukacijskega pristopa, ki je kombinacija prvih. Osredotoča se na vprašanje odgovornosti za zlorablajoče vedenje. Vključuje vaje za obvladovanje neprijetnih čustev, razvijanje strategij za preprečevanje izvajanja nasilja v bodoče, reflektiranje starševskih veščin, izboljšanje empatije ter spreminjanje prepričanj in vrednot glede moškosti (Chiurazi in drugi 2015). Po drugi strani so zadnje raziskave pokazale, da alternativni pristopi, katerih cilji in metode dela niso primarno usmerjeni k ustavljanju ali zmanjševanju nasilja, temveč k motiviranju moških za spreminjanje vedenja in osebnih stališč, dosegajo boljše rezultate kot tradicionalni programi, saj njihov primarni cilj ni ustavljanje nasilja. Avtorji opozarjajo, da bi se programi torej morali prilagajati posameznim potrebam in specifičnim značilnostim uporabnikov (Aaron in drugi 2016).

Kathleen Sheenan je skupaj s sodelavkama izvedla kvalitativno metaanalizo šestih raziskav, da bi pridobila informacije o tem, kateri dejavniki, situacije in okoliščine bistveno pripomorejo k odločitvi za spremembo vedenja pri storilcih nasilja. Velika večina storilcev je svojo odločitev sprejela na podlagi specifične situacije ali dogodka, ki je ključno vplivala na njihovo odločitev: kazenska sankcija, strah pred izgubo partnerke ali družine ter zavedanje, da v svojem vedenju postajajo podobni svojim očetom/staršem. Ti dejavniki so vplivali na odločitve storilcev, ki so bili v programe napoteni s strani sodišč, in tistih, ki so se v programe vključili samoiniciativno. Druga pomembna ugotovitev je bila, da so storilci, ki so spremenili svoje vedenje, prav tako sprejeli odgovornost za svoje preteklo nasilno vedenje in avtonomno sprejeli tudi odločitev, da nasilje nad partnerkami prenehajo izvajati. Med vključitvijo v program so mnogi razvili komunikacijske sposobnosti, kot je asertivno izražanje, prepoznavanje lastnih čustev ter obvladovanje jeze. Pomemben je bil tudi razvoj odnosa med storilci znotraj skupine in razvoj odnosa z izvajalcem; individualno delo ter tehnike motivacijskega intervjuja in razvijanje dobrega odnosa so tudi pokazale, da pomembno

zmanjšajo možnost ponovne uporabe nasilnega vedenja po prenehanju programa (Sheehan in drugi 2012).

V raziskavi sta Jewell in Wormith (2010) ugotovila, da obstaja večja verjetnost, da starejši storilci nasilja prej zaključijo programe, ki temeljijo na kognitivno-vedenjskem pristopu, kot pa programe, ki uporabljajo feminističen psihoedukacijski pristop. Prav tako starejši udeleženci v večji meri zaključijo krajše programe. Ugotovila sta tudi, da na dokončanje programa vpliva tudi izobrazbena struktura udeležencev. Veliko bolj je verjetno, da bodo udeleženci z manjšo stopnjo izobrazbe predčasno izstopili iz programa, ki temelji na feminističnih psihoedukacijskih pristopih.

Saunders (1996) je ugotovil, da so se storilci z antisocialnimi tendencami bolje odrezali v programih, ki temeljijo na kognitivno-vedenjskih terapevtskih pristopih. Čeprav storilci nasilja niso zanesljivo povezani s specifičnimi osebnostnimi motnjami (Gondolf 2004), pa ostale individualne značilnosti, kot so zgodovina kriminalnih dejanj, zaposlitev in izobrazba, vplivajo na dokončanje programa in stopnjo ponovitvenih dejanj.

Glede na heterogenost moških, ki so vključeni v programe, je pomembno, da se pri intenzivnosti intervencije upošteva osebnih značilnosti storilcev. Storilci nasilja z visoko stopnjo tveganja imajo daljšo zgodovino kriminalnih dejanj in so manj motivirani za spremembe, zato obstaja večja verjetnost, da bodo iz programa predčasno izstopili. Pomembno je torej, da programi, ki vključujejo takšne storilce, razvijajo zanesljiva ocenitvena orodja za njihovo prepoznavo in na tak način tudi vplivajo na izboljšanje rezultatov (Jewell in Wormith 2010).

3.2 PROGRAMI ZA STORILCE NASILJA V EVROPI

Konvencija Sveta Evrope o preprečevanju nasilja nad ženskami in nasilja v družini ter o boju proti njima v 16. členu eksplicitno poudarja tudi preventivno delovanje in programe obravnavanja za storilce nasilja v družini:

- 1. Pogodbenice sprejmejo potrebne zakonodajne ali druge ukrepe za vzpostavitev ali podporo programov za učenje storilcev nasilja v družini o nenasilnem vedenju v medosebnih odnosih z namenom preprečevanja nadaljnjega nasilja in spreminjanja nasilnih vedenjskih vzorcev.*
- 2. Pogodbenice sprejmejo potrebne zakonodajne ali druge ukrepe za vzpostavitev ali podporo programom, katerih namen je preprečiti storilcem, posebej spolnim prestopnikom, da bi ponovili dejanje.*
- 3. Pri sprejemanju ukrepov iz prvega in drugega odstavka pogodbenice zagotovijo, da so varnost, podpora in človekove pravice žrtev glavna skrb, in da se, kadar je to primerno, ti programi vzpostavijo in izvajajo v tesnem sodelovanju s strokovnimi službami za podporo žrtvam.*

Najdaljši kontinuiran program v Evropi se je odprl pred več kot petindvajsetimi leti v Veliki Britaniji. Po podatkih centralne baze evropskega raziskovalnega projekta IMPACT⁴ je bilo do leta 2013 evidentiranih programov že več kot tristo. Njihove splošne značilnosti so strnjeno navedene v nadaljevanju.

Največ evropskih programov je nastalo po letu 2004, večinoma jih izvajajo nevladne organizacije. Glavni element dela s storilci nasilja je sprememba vedenja, ki temelji na principu, da morajo moški prevzeti odgovornost za svoje nasilno vedenje in da je nasilje naučeno vedenje, zato se oseba lahko nauči nenasilnih vzorcev vedenja. Izvedba praviloma poteka enkrat tedensko od 14 do 26 tednov, predčasno pa jo zaključi 39,5 % udeležencev. Programi so kombinacija skupinskega (v 59 %) in individualnega svetovalnega dela in storilec nasilja pomagajo razumeti svoje nasilno vedenje, prepoznati svojo aktivno vlogo pri uporabi nasilja ter povečati empatijo, odgovornost in motivacijo za spremembe.

V programe za storilce nasilja moški vstopajo na tri različne načine:

- Vstop v program na podlagi lastne pobude, katere motiv je lahko trenutek krize zaradi strahu pred izgubo družine ali partnerke, resnična želja po spremembi.

⁴ Project IMPACT je bil izveden s podporo sredstev Evropske komisije znotraj programa DAPHNE III v letih 2013–2014 in predstavlja nadaljevanje projekta WORK WITH PERPETRATORS, ki je potekal 2007–2008. V raziskavo IMPACT je bilo zajetih 134 evropskih programov. Več na: <http://impact.work-with-perpetrators.eu/>.

- Programi, ki delujejo v sodelovanju s pravosodnim sistemom, omogočajo izvajanje storitev za storilce, ki so napoteni preko sodišč (izvedba programov poteka ali znotraj zaporov ali zunaj) na podlagi sodnega pregona.
- Napotitev/priporočilo s strani drugih institucij.

Le 5 % vseh programov nima predvidenih nikakršnih kriterijev vstopa, večina pa uporablja določene individualne ocenitvene teste, na podlagi katerih zavrnejo sodelovanje s tistimi storilci, ki imajo težave v duševnem zdravju (76,9 %) ali pa so odvisni od alkohola ali drog (75,4 %). 72,4 % izvajalcev ob vstopu v program uporabi vprašalnike, vendar je večina teh nestandardiziranih in ne predvidevajo preverjanja dejavnikov tveganja. Ostali uporabljajo vprašalnike SARA (*Spousal Assault Risk Assessment*) ter CAADA-DASH (*Coordinated action against domestic abuse -Domestic Abuse, stalking and Honour Based Violence*), CST (*Conflict Tactics Scale*) psihološke vprašalnike STAXI (*State-Trait Anger Expression*) in SCL-90 (*Symptom checklist – 90*). Programi za preverjanje njihove uspešnosti pridobivajo rezultate od udeležencev ob izstopu iz programa, ob tem preverjajo sledeče spremembe: zmanjšanje nasilja, sprememba v vedenju in prepričanjih, izboljšanje komunikacijskih veščin, sprememba psiholoških aspektov, izboljšanje starševskih veščin ter kakovost življenja na splošno. Kar dve tretjini programov spremlja udeležence tudi nekaj mesecev po zaključku programa, nekateri preko anketnih samoocenitvenih vprašalnikov, preko preverjanja in ocenjevanja zapiskov ter razgovorov z udeleženci ali pa informacije pridobijo od drugod – s strani (bivših) partnerk, vladnih institucij, policije. Več kot polovica programov ne izvaja nikakršne evalvacije.

3.3 DELO S STORILCI NASILJA V SLOVENIJI

V Sloveniji se je delo s storilci nasilja začelo intenzivno razvijati po letu 1996, z nastankom Društva za nenasilno komunikacijo. V društvu od leta 2004 izvajajo program Trening socialnih veščin za moške, ki izvajajo nasilje nad ženskami, ki je od sredine leta 2015 edini verificiran socialnovarstveni program za delo s storilci nasilja. Vanj se vključujejo polnoletni moški. Predstavitev osnovnih smernic dela s storilci nasilja v programu TSV in njegovih značilnosti je povzeta po knjigi Delo s povzročitelji nasilja: strokovne smernice in predstavitev dela (Aničić in drugi 2015).

1. NAČIN VKLJUČITVE: Storilci nasilja so v program TSV napoteni s strani (1) sodišč z izrečeno pogojno obsodbo ali pa so že bili obsojeni na zaporno kazen zaradi nasilja v družini, a jim je ta kazen v času prestajanja skrajšana s predčasnim pogojnim odpustom z varstvenim nadzorstvom, (2) tožilcev v postopkih odloženega pregona ali poravnave v kazenskih zadevah, (3) zavodov za prestajanje kazni zapora (ZPKZ), kjer vključitev ni obvezna, vendar obsojenci na tak način pridobijo določene ugodnosti znotraj zavoda, (4) centrov za socialno delo (CSD), vendar te napotitve niso pravno zavezujoče in nesodelovanje praviloma nima pravnih ali drugih posledic (razen v primerih, ko CSD izvaja ukrep varstvenega nadzorstva, ki ga je izreklo sodišče), (5) zdravstvenih institucij, ki napotujejo uporabnike, ki imajo poleg težav z nasiljem tudi težave z zasvojenostjo z alkoholom ali nedovoljenimi drogami, (6) drugih nevladnih organizacij, ki izvajajo programe za osebe s težavami v duševnem zdravju, zasvojenostjo ali pa so brezdomci, (7) izvajalcev in izvajalk partnerskih svetovanj, psihoterapij ali drugih programov za pomoč družini, (8) policije ob vsakem primeru nasilja v družini, ki ga obravnavajo. Nekateri storilci se v program vključijo tudi samostojno, vendar je to redka praksa, saj iskanje pomoči dojemajo kot znak osebne nesposobnosti in nevrednosti. Pogosteje so zunanje motivirani.

2. NAČELA IN METODE DELA: Delo s storilci nasilja poteka po osnovnih načelih društva: za nasilje je vedno odgovoren povzročitelj nasilja, nasilje preprečujemo z ničelno toleranco do nasilja in nasilje je naučeno vedenje. Do sredine leta 2015 je program potekal na način uvodnega razgovora, 12 tedenskih skupinskih srečanj, enega vmesnega evalvacijskega razgovora ter zaključnega razgovora.

3. CILJI PROGRAMA:

1. Povečanje varnosti in posledično kakovosti življenja oseb, ki so doživele ali še vedno doživljajo nasilje.
2. Učenje prevzemanja odgovornosti: soočanje storilcev s posledicami njihovega nasilja, razvijanje kritičnega razmišljanja o pričakovanjih do oseb, nad katerimi so povzročili nasilje ...
3. Prepoznavanje čustev in učenje primernih načinov izražanja čustev.

4. Razumevanje nasilja nad ženskami kot neposredne posledice temeljne strukturne neenakosti v odnosih med spoloma.
5. Razvijanje socialnih spretnosti: učenje nenasilne komunikacije, konstruktivnega reševanja problemov, nenasilnega starševstva in vzgoje...

Strokovne smernice navajajo (Aničić in drugi 2015, 88), da se :«/.../uspešnost dela s povzročitelji nasilja kaže tudi v tem, da se povzročitelj zave odgovornosti za svoje nasilno vedenje, da si v prihodnosti želi imeti odnose, ki temeljijo na medsebojnem spoštovanju, varnosti in enakosti, in je pripravljen delati na osebnostnih spremembah, tudi če se njegov trenutni odnos zaključí».

4 PREVERJANJE USPEŠNOSTI PROGRAMOV

V tuji znanstveni literaturi se evalvacija programov za delo s storilci nasilja nanaša predvsem na evalvacijo učinkov oziroma posledic nekega programa na udeležence (uporabnike). Z uporabo različne metodologije evalvacijskih raziskav preverjajo uspešnost obravnave, ki pomeni predvsem zmanjšanje oziroma ustavljanje nasilnega vedenja.

Ključni indikator v raziskovanju učinkov programov za delo s storilci nasilja je preverjanje zmanjšanja tveganja za ponovitev nasilnih dejanj. Splošni indikatorji uspešnosti se preverjajo na način samoocenitvenih testov storilcev nasilja (prevzemanje odgovornosti za povzročeno nasilje, preverjanje stališč do nasilja nad ženskami in konfliktov v intimnopartnerski zvezi, pričakovanja v posledicah povzročanja nasilja, ugotavljanje motivacije za spremembo vedenja, sposobnost samoobvladovanja med navalom jeze, idr.) ter individualnih ocen izvajalcev programa (primerjava različnih dejavnikov tveganja za ponovitev nasilja ter zaznanimi spremembami vedenja, razgovori s partnerkami, različnimi institucijami idr.) (Lila 2014; Eckhardt 2014).

4.1 POMEMBOST EVALVIRANJA PROGRAMOV

Evalvacija programov za storilce nasilja je pomembna iz več razlogov, ki jih izpostavljata Bennet in Williams (2011): v programe za storilce nasilja je napoteno precejšnje število

moških, ki so obsojeni za kazniva dejanja nasilja v družini. To pomeni, da obstaja precejšnje zaupanje v uspešnost teh programov, zastavlja pa se vprašanje, ali je to zaupanje tudi upravičeno. Lažno upanje je za ženske lahko nevarno. Veliko žensk namreč želi ostati v razmerju s partnerjem in nemalokrat same iščejo pomoč in načine, ki bodo ustavili nasilje in spremenili partnerjevo vedenje. Programi za delo s storilci nasilja vzbujajo pričakovanje in upanje, da bo partner opustil nasilno vedenje, zaradi česar ženske v nasilnem razmerju vztrajajo še naprej, s tem pa tvegajo nove poškodbe. Evalvacija programov je pomembna tudi za vse, ki delajo s storilci nasilja, saj jim to lahko ponudi informacije o tem, kako lahko svoje delo izboljšajo, za koga je program najbolj primeren in kateri elementi dela so najpomembnejši. Največje dileme programov za storilca nasilja so: ali uporabniki programov sprejmejo odgovornost za povzročeno nasilje, ali se z njihovo vključenostjo v program poveča varnost njihovih partnerk ter ali programi pomembno prispevajo k spreminjanju njihovih stališč in prepričanj ter spremembah vedenja (Soares Cunha in Abrunhosa Gonçalves 2015).

Graham Kevan (2007) je izpostavila specifične kriterije, ki bi jih morali zasledovati odločevalci in odločevalke pri ocenjevanju programov za storilce nasilja: (1) dobro zasnovani programi imajo jasno in trdo teoretično podlago in so podprti tudi empirično, (2) programi so osnovani na pravilni oceni »tveganja«, »potreb« ter »odzivnosti« storilcev, (3) dejavniki tveganja in potreb so strateško izpostavljeni skozi celoten program, (4) programi zagotavljajo visoke standarde, (5) delovni pristop vključuje usmerjenost k razvoju veščin in kognitivno vedenjsko metodo ter najpomembnejše (6) integriteta programov je v celoti odvisna od sposobnosti prilagajanja potrebam storilcev in dokazu o učinkovitosti.

Oceno tveganja za nasilje v družini je mogoče podati na osnovi prepoznavanja različnih dejavnikov tveganja, ki jih je možno preveriti z uporabo različnih orodij. Northcott (2012) podaja nekaj primerov dejavnikov tveganja: zgodovina nasilnega vedenja do družinskih članov/-iv, zgodovina nasilnega vedenja do partnerk, eskalacija nasilja, zgodovina preteklih kriminalnih dejanj, splošna antisocialna vedenja, težave z zlorabo nedovoljenih drog in alkohola, težave v duševnem zdravju, težave v intimnopartnerskem odnosu, preverjanje stališč, ki podpirajo nasilje nad ženskami.

4.2 OPRAVLJENE RAZISKAVE IN METAANALIZE

Prve raziskave o učinkovitosti programov za storilce nasilja so bile opravljene v Združenih državah Amerike že konec osemdesetih let prejšnjega stoletja (Dutton D.G. 1986). Večina raziskav je učinkovitost preverjala na način, ali so udeleženci prenehali povzročati nasilje ali zmanjšali stopnjo agresivnega vedenja. Pri tem so avtorji raziskav najpogosteje pridobivali podatke s strani uradnih policijskih evidenc ali z razgovori in vprašalniki CTS (*Conflict Tactics Scale*) s partnerkami ter storilci. Nekatere raziskave so preverjale tudi spremembo v stališčih in prepričanjih storilcev po opravljenem programu, na primer: nasilje nad ženskami, odgovornost za nasilje, verjetnost ponovne zlorabe moči in povzročanja nasilja, izboljšanje komunikacijskih veščin, pripravljenost na spremembe, izboljšanje samopodobe idr.

Prva raziskava je bila torej opravljena leta 1986. Dutton D. G. je opravil kvazieksperimentalno evalvacijo programa, kamor so bili storilci nasilja napoteni s strani sodišča. Petdeset moških, ki so uspešno zaključili program, je predstavljalo fokusno skupino, preostalih petdeset, ki so bili aretirani in obsojeni zaradi nasilja, vendar se v program niso vključili zaradi praktičnih omejitev (iztek pogojne obsodbe pred vključitvijo v program) ali ker so program predčasno zaključili, pa kontrolno skupino. Rezultati evalvacije so temeljili na uradnih policijskih podatkih, pridobljenih v treh letih po obsodbi, ter na vzorcu samoocenitvenih CTS (*Conflict Tactics Scale*) vprašalnikov, ki jih je izpolnilo 37 moških. Prav tako so intervjuvali njihove partnerke v dveh fazah evalvacije – ob vstopu v program ter v dveh letih po zaključku programa. Podatki, pridobljeni s strani uradnih policijskih evidenc, so pokazali, da okoli 60–90 % moških znotraj fokusne skupine ni ponovilo kaznivenga dejanja nasilja. Storilci in njihove partnerke so ocenili, da se je bistveno zmanjšalo verbalno agresivno vedenje ter hudo nasilje (Eckhardt 2013).

Chen in drugi (1989) so prav tako opravili evalvacijo 20-mesečnega programa, v katerega je bilo 120 storilcev napotenih s strani sodišč. Evalvacija je potekala v dveh fazah. 37 % storilcev je program predčasno zaključilo. Rezultati so temeljili izključno na policijskih evidencah, pridobljenih v 471 dnevih po obsodbi, in pokazali so, da je bilo tveganje za ponovitev manjše pri storilcih, ki so se programa udeležili vsaj v 75 % (prav tam).

Edleson in drugi (1991) so raziskovali učinek udeležbe v treh različnih programih, ki so temeljili na skupinskem delu, vendar po različnih tehnikah, vsebini dela in obdobju trajanja (12 ali 32 srečanj skupin). Raziskava je potekala brez kontrolne skupine. V začetni fazi projekta naj bi se v skupine vključilo 283 storilcev, vendar jih je le nekaj več kot polovica (54,1 %) enega od programov tudi uspešno zaključila, od teh so le pri 70 storilcih uspeli pridobiti podatke v 18 mesecih (zaključna faza projekta) po končani udeležbi v programu. Rezultati programa so temeljili na telefonskih razgovorih s partnerkami ali storilci. Prijava ponovnega nasilja je bila podana pri 23 % storilcev, ki so bili v programe vključeni dalj časa, in pri 40 % storilcev, ki so obiskovali krajši program. Udeležba v različnih programih ni pokazala statistično pomembnih sprememb v vedenju storilcev (prav tam).

Syers in Edleson (1992) sta opravila večjo kvazieksperimentalno raziskavo na vzorcu 358 storilcev ter 196 partnerk, od katerih so pridobivali podatke o ponovitvenih prijavah nasilja v času 6–12 mesecev po izstopu iz opravljenega programa. Najpomembnejši izsledek te raziskave je, da na zmanjševanje nasilja pomembno vpliva policijska kontrola na domu (prav tam).

Dobash in drugi (1996) so opravili primerjalno analizo ponovnih prijav nasilja pri storilcih, ki so se vključili v dva programa za storilce nasilja kot alternativo zaporni kazni, in pri drugih, ki so bili zaradi nasilja obsojeni na kazen zapor. Vpliv programa na zmanjševanje nasilja so ocenjevali s pomočjo intervjujev in anketnih vprašalnikov, namenjenih partnerkam in storilcem, ter policijskih evidenc v treh fazah. Po podatkih partnerk je sicer 30 % storilcev z nasiljem nadaljevalo, večina pa jih je opazila pomembne vedenjske spremembe, kot so zmanjšanje nadzora, manj ustrahovanja, omejevanja družabnega življenja in vpitja. Partnerke storilcev v kontrolni skupini, ki se programa niso udeležili, o takih spremembah niso poročale, njihovi partnerji so z nasiljem nadaljevali v 62 % (prav tam).

Saunders (1996) je izvedel raziskavo, v kateri je bilo 218 moških napotenih v dva različna programa, ki sta trajala 20 tednov. Eden od programov je deloval po načelu feministične kognitivno-vedenjske terapije (vanj je bilo vključenih 91 moških), drugi po principu psihodinamične tehnike (vključenih 87 moških). 62 % udeležencev je enega od programov tudi uspešno zaključilo. Ugotovitve raziskave so prav tako temeljile na anketnih vprašalnikih partnerk ali storilcev ter policijskih evidencah. Storilci pa so

reševali tudi psihološke teste, ki so ugotavljali osebnostno dinamiko, odnos do nasilja nad ženskami, sovražnost, stopnjo konflikta, jezo in depresijo. Rezultati so pokazali, da bistvenih razlik med udeleženci ene in druge skupine ni, torej so bili učinki obeh programov podobni (prav tam).

Babcock in Steiner (1999) sta izvedla longitudinalno, kvaziekperimentalno raziskavo na vzorcu 355 moških, od katerih jih je 133 sodelovalo v programu za storilce nasilja, 128 jih je sodelovalo v programu za storilce nasilja in obenem tudi obiskovalo terapijo za odvajanje od kemičnih substanc, 55 storilcev je bilo obsojenih na zaporno kazen in niso sodelovali v nobenem programu, 21 jih je bilo vključenih samo v odvajanje, 23 pa samo na individualno terapijo. Najpogosteje so z nasiljem nadaljevali posamezniki, ki niso bili vključeni v noben program; storilci, ki so bili le na odvajanju, pa so z nasiljem nadaljevali v isti meri kot posamezniki, ki so program predčasno zaključili (prav tam).

Po letu 1999 je bilo samo v ZDA opravljenih še več kot 30 neodvisnih raziskav, ki so prav tako ugotavljale oceno tveganja za ponovitev nasilnih dejanj tistih, ki so bili vključeni v programe za storilce nasilja, in primerjale učinkovitost programov, ki so se razlikovali v delovnih pristopih.

Davis in Taylor (1999) sta opravila metaanalizo na primeru petih programov, ki so pokazali pozitiven učinek na področju preprečevanja nasilja v intimnopartnerskih odnosih, vendar pa sta kot glavno pomanjkljivost izpostavila pomanjkanje slučajnostnih vzorcev, visoko stopnjo neuspešnosti pri opravljanju programa v celoti in pomanjkanje enotnih kriterijev ocenjevanja po končani vključenosti (Eckhardt in drugi 2013).

Babcock, Green in Robbie (2004) so pregledali 22 kvaziekperimentalnih raziskav ter policijska poročila in pričevanja (bivših) partnerk o ponovnih primerih nasilja. Ne glede na uporabo različnih pristopov dela je analiza pokazala le minimalno uspešnost, saj je bila stopnja zmanjšanja uporabe nasilja in ponavljajočih se kršitev približno 5 % (prav tam).

Podobno analizo sta izvedla tudi Feder in Wilson (2005), in sicer na desetih programih, ki so bili ali eksperimentalni ali neeksperimentalni, z uporabo enakovrednih fokusnih in kontrolnih skupin. Tudi tukaj je analiza pokazala majhen učinek programa, vendar pa so opozorili na precejšnjo razliko v zmanjšanju uporabe nasilja med storilci, ki so

program uspešno zaključili, in med drugimi, ki so program zaključili predčasno. Analiza programa je pokazala tudi, da podatki iz uradnih policijskih evidenc pokrivajo le majhen del dejanskih ponovnih napadov na žrtve nasilja (prav tam).

V Evropi sta bili opravljeni dve pomembnejši samostojni raziskavi. V raziskavo programa The Promotion and Intervention program with batterers (PRIAC), ki deluje po metodi psihoedukacije s kognitivno-vedenjskim pristopom, s poudarkom na motivacijskih tehnikah, je bilo vključenih 45 storilcev nasilja, od katerih jih je 26 sodelovalo v programu, preostalih 19 se jih v program ni vključilo in so predstavljali kontrolno skupino. Uporabljen je bil kvaziekperimentalni model z uporabo predevalvacijskih in poevalvacijskih vprašalnikov s fokusno in kontrolno skupino. Podatki o obeh skupinah so bili zbrani v treh obdobjih; pred vključitvijo v program, ob izstopu iz programa ter po 6 mesecih. Pred vstopom v program so udeleženci izpolnili štiri osebne vprašalnike, na podlagi katerih so z nadaljnjimi statističnimi analizami, predvsem s faktorsko analizo, lahko ugotovili njihove splošne osebne poteze. Raziskava je pokazala, da so se storilci, ki so se udeležili programa, po končanem programu redkeje vedli nasilno. Ob opravljenem programu nihče od udeležencev ni povzročal nasilja, 5 % storilcev nasilja pa je nasilje povzročilo v prihodnjih šestih mesecih. Moški, ki se programa niso udeležili, so v evalvacijskem obdobju z nasilnim vedenjem nadaljevali. Raziskava programa je pokazala, da se z uporabo različnih terapevtskih strategij (psihoedukacijska in kognitivno-vedenjska terapija ter motiviranje udeležencev, da program zaključijo) in osredotočanjem ne le na povzročeno nasilje in na tveganja za povzročanje nadaljnjega nasilja, temveč tudi z izpostavljanjem drugih dejavnikov tveganja za povzročanje nasilja v intimnopartnerskih odnosih (samopodoba, strategije reševanja problemov) učinkovitost programa lahko poveča (Soares Cunha in Abrunhosa Gonçalves 2015).

Na Švedskem so med letoma 2004 in 2011 opravili longitudinalno raziskavo med 340 obsojenimi storilci nasilja, ki so se vključili v program IDAP (Integrated Domestic Abuse Program), in rezultate primerjali s 452 obsojenimi storilci nasilja, ki programa niso obiskovali. Od 340 vključenih storilcev jih je 73 % uspešno zaključilo program. Raziskava se je osredotočila predvsem na vidik ponovitvenega dogodka nasilja v

intimnopartnerskem odnosu. IDAP temelji na modelu Duluth in zajema 27 srečanj skupine in vsaj osem individualnih srečanj. Storilci pred vključitvijo v skupino opravijo test SARA ter DA (*Dangerous Assessment*). Storilci z visokim tveganjem ponovitve so vključeni prednostno. Ugotavljajo tudi odvisnost od alkohola ter zlorabo drog. Pred vstopom v program so ugotavljali še druge dejavnike tveganja: kakršnakoli obsodba v zadnjih petih letih, kakršnakoli obsodba zaradi nasilja v družini, spolni prestop, kršitev ukrepa prepovedi približevanja, pretekla obsodba ob prvem kriminalnem dejanju pri manj kot 21 letih starosti, zloraba drog ali alkohola. Rezultati so pokazali, da je bilo 25 % obsojenih storilcev, ki so sodelovali v programu, pozneje ponovno obtoženih za kaznivo dejanje nasilja, 19 % pa zaradi nasilja v družini. Na splošno je raziskava pokazala, da so programi uspešnejši v zmanjševanju ponovitvenih dejanj nasilja, če se osredotočijo na storilce z višjimi dejavniki tveganja in prilagodijo intervencije specifičnim karakteristikam storilcev (Haggard in drugi 2015).

4.3 OPREDELITEV RAZŠIRJENE DEFINICIJE POJMA USPEŠNOSTI

Prve opravljene raziskave o uspešnosti programov so se torej osredotočile na zasledovanje cilja ustavljanja nasilnega vedenja pri storilcih, kot pa je bilo napisano že v prejšnjih poglavjih, do takšne spremembe ne pride pri vseh. Raziskovalci so torej razširili definicijo uspešnosti programov. Realnejše je definiranje ciljev in razumevanje učinka na podlagi naslednjih kriterijev (Westmarland in drugi 2010):

- Izboljšanje odnosa na osnovi spoštljive in uspešne komunikacije med moškimi, ki so sodelovali v programih in njihovimi (bivšimi) partnerkami.
- Izboljšanje situacije (bivših) partnerk s krepitvijo njihove moči za sprejemanje lastnih odločitev in izboljšanjem njihovega položaja.
- Varnost pred nasiljem in zlorabami za članice in člane njihovih družin.
- Za udeležene moške v programih povečano zavedanje sebe in drugih kot tudi razumevanje učinka, ki ga je njihovo povzročanje nasilja imelo na njihove partnerke in/ali otroke.
- Ustvarjanje možnosti za bolj varno okolje njihovih otrok.

Svet Evrope uspešnost programov definira tudi na sledeče načine (Hester 2014):

- Povečanje percepcije storilcev nasilja za resnost in posledice njihovega nasilnega vedenja, saj velika večina storilcev svojega vedenja ne prepozna kot kaznivo dejanje, temveč kot nekaj običajnega.
- Povečanje odgovornosti za nasilje, saj se večina storilcev izmika prevzemanju odgovornosti in jo prelagajo na okoliščine in druge osebe.
- Zmanjšanje tveganja za ponovno povzročanje nasilja s prepoznavanjem individualnih psihosocialnih dejavnikov.
- Pomembno je tudi dviganje motivacije za iskanje drugačnih načinov reagiranja na situacije.

4.4 EVALVACIJA PROGRAMOV SOCIALNEGA VARSTVA V SLOVENIJI

Evalvacija na področju socialnega dela je v širšem pomenu postopek, v katerem na osnovi zbranih objektivnih podatkov o značilnostih socialne politike na določenem področju, programu, presojamo, v kolikšni meri je v skladu z veljavnimi pravnimi normami ali običaji in zahtevami okolja. Tako kompleksna evalvacija vključuje evalvacijo *strategije projekta* (evalvacija teoretične in praktične utemeljenosti in skladnosti projekta), *vloženega navora* (ocenjuje se na primer število in kakovost strokovnih kadrov, količino porabljenega delovnega časa in utemeljenost ter spoznavna vrednost teorije, na kateri je določen program zastavljen), *procesa* (ocenjuje se na primer proces socialne interakcije med udeleženci programa ter izvajalcem), *doseganja ciljev* (uspešnosti in učinkovitosti) ter *dejanskih učinkov*. V ožjem smislu se evalvacija nanaša samo na doseganje ciljev in oceno učinkov. V tem smislu je cilj evalvacije ugotoviti, ali je program uspešen in učinkovit oziroma kakšni so njegovi dejanski učinki. Uspešnost in učinkovitost se preverja z raziskovalnimi postopki (Mesec 2006, 7–14).

Evalvacijo socialnovarstvenih programov v Sloveniji izvaja Inštitut RS za socialno varstvo (IRSSV), in sicer po enotnem modelu evalvacije. Rode in drugi (2006) so priredili Yatesov model CPPOA (*Cost Procedure Process Outcome Analysis*), ki se osredotoča na vire programov, postopke, procese in izide programa in vrednoti povezave med njimi; zanj avtorji navajajo, da je uporaben za samoevalvacijo programov kot tudi za zunanjo evalvacijo. V izvedbo evalvacije so vključeni tisti

programi, ki jih za petletno obdobje financira Ministrstvo za delo, družino in enake možnosti ter imajo verifikacijo Socialne zbornice Slovenije. Ta vrsta evalvacije se nanaša na pluralnost vseh storitev, ki jo izvajajo socialnovarstveni programi in je namenjena tudi primerjavi porabljenih sredstev (stroškov, virov) dveh ali več programov.

Program Trening socialnih veščin za moške, ki povzročajo nasilje nad ženskami je strokovno verificiran program od sredine leta 2015 in od takrat vključen v enotni sistem evalviranja socialnovarstvenih programov. Evalvacija poteka na način zbiranja informacij o porabljenih sredstvih za izvedbo programa, ugotavljanja ustreznosti postopkov vseh dejavnosti in storitev, ki prispevajo k doseganju ciljev programa (število individualnih razgovorov/storilca nasilja - v terminologiji programov socialnega varstva *uporabnika*, udeležba uporabnikov na srečanjih skupin, sodelovanje izvajalcev na multidisciplinarnih timskih sestankih, sodelovanje z drugimi institucijami, ki so uporabnika napotile v program, informativni razgovori s partnerkami idr.) ter spremljanje procesov, ki potekajo pri vsakem uporabniku (izvajalci programa morajo v ta namen dosledno voditi dokumentacijo o uporabnikih, imeti morajo urejene zapise individualnih razgovorov z uporabniki, sistematično morajo zbirati tudi samoocenitvene vprašalnike uporabnikov ob vstopu ter ob izstopu iz programa idr.). Evalvacija programa preverja tudi ustrezno strokovno usposobljenost vodje programa, strokovnih ter laičnih delavcev ter druge, organizacijske vidike programa.

4.5 METODOLOŠKI PROBLEMI PRI IZVEDBAH RAZISKAV

Metodologija evalvacijskih raziskav se v grobem deli na (1) eksperimentalni model preverjanja uspešnosti, (2) mnenja udeležencev o uspešnosti obravnave, (3) podroben opis procesa dela, iz katerega sklepamo na uspešno doseganje ciljev. Osnovni (izhodiščni) eksperimentalni model je eksperiment s fokusno (ali obravnavano oziroma eksperimentalno) in kontrolno skupino. V klasičnem eksperimentalnem načrtu se določi in standardizira namen programa in potek obravnave, definira kriterijske variable, določi ciljna populacija in izbere vzorec. Enote vzorca se slučajnostno porazdeli na eksperimentalno in kontrolno skupino (randomizacija), izvede se merjenje kriterijskih variabel pred obravnavo in po njej, primerja se obe vrsti merjenj. Zaradi

različnih dejavnikov izvedba evalvacije po metodologiji klasičnega eksperimentalnega načrta ni možna, zato izvajalci uporabljajo kvaziekspperimentalni načrt (primerjava fokusne in kontrolne skupine brez postopka randomizacije), primerjalno-medinstitucionalni načrt in načrt eksperimenta z enim primerom. Če izvedba eksperimentalnega modela ni možna, se uspešnost/učinek programa preverja z neeksperimentalnimi metodami, to pomeni z raziskavo o subjektivnem doživljanju - mnenjsko raziskavo udeležencev (uporabnikov) programa ter opisom procesa dela, ki je povsem kvalitativen (Mesec 2006, 26–31).

Glavna tema raziskovanja uspešnosti programov za storilce nasilja vseeno ostaja vprašanje, ali uspešno zmanjšujejo nasilje in predvsem ali preprečujejo ponavljanje istih nasilnih dejanj. Več avtorjev (Healey 1998; Gondolf 2004; Parker in drugi 2014; Cluss 2011) pojasnjuje, da so rezultati evalvacij nejasni zaradi metodoloških težav, s katerimi se soočajo raziskovalci, kot na primer:

(1) V kvantitativni evalvaciji programov sta uporabljena dva pristopa: TR (ang. *treatment as received*), pri kateri se izločijo uporabniki, ki so iz programa predčasno izstopili in se jih lahko vključi v kontrolno skupino, ter ITT (ang. *intention to treat*), v katero so vključeni vsi uporabniki, ne glede na to, ali so iz programa predčasno izstopili. Osnovna pomanjkljivost pristopa TR, kot trdijo kritiki, je predvsem v njegovi pristranskosti, saj se potem, ko se iz analize izvzame uporabnike, ki iz programa predčasno izstopijo, izgubi enakovrednost kontrolne in fokusne skupine (to pomeni, da se vzorec spremeni – število uporabnikov se zmanjša v fokusni in poveča v kontrolni skupini), s čimer se izgubi tudi možnost, da bi preverili, ali so morebitne razlike nastale kot posledica vključenosti v program.

(2) Dejansko preverjanje učinkov programa na udeležence je problematično z vidika visoke stopnje predčasnega izstopa iz programa (ang. *drop out rate*), pri čemer se znatno zmanjša število udeležencev fokusne skupine, zato so vzorci majhni.

(3) Raziskave brez kontrolne skupine ne morejo oceniti učinkovitosti za različne strategije dela in za isti program pod drugimi pogoji. Vendar zaradi etičnih razlogov včasih oblikovanje kontrolnih skupin ni mogoče. Zato so bile nekatere raziskave opravljene na način »primerjalne učinkovitosti« oziroma primerjalnega raziskovanja

programov. Ta model raziskovalnega načrta predvideva vključitev storilcev v dva ali več različnih programov, med katerimi je narejena primerjava v njihovih razlikah in podobnostih.

(4) Zaradi kratkih kontrolnih časovnih preverjanj v različnih fazah evalvacije in nezanesljivih ali pomanjkljivih podatkov po izstopu iz programov (podatki, ki temeljijo samo na samoocenjevanju, izključno na podatkih policije, podatki od žrtve nasilja, ki s storilcem nasilja ni več nujno v razmerju idr.) je nemogoče z gotovostjo trditi, kakšen je učinek programov na storilce.

(5) Nehomogeni vzorci so pogosta težava v raziskavah. Vključujejo tako storilce, ki so v programe napoteni preko sodišč, kot tudi storilce, ki v programe vstopijo prostovoljno. V kolikor sta v vzorec vključeni obe skupini storilcev, so rezultati lahko nejasni zaradi različnih dejavnikov, ki se navezujejo bolj na individualne značilnosti storilcev (samoiniciativno vključeni storilci so lahko bolj motivirani kot storilci, ki so v programe napoteni preko sodišč). Prav tako so v programe napoteni storilci, ki imajo še druge težave, kot na primer odvisnost od alkohola ali drog, težave v duševnem zdravju idr.

(6) Randomizacija, tj. postopek, kjer se enote vzorca slučajnostno porazdelijo na eksperimentalno in kontrolno skupino, prav tako predstavlja težavo v raziskavah programov, čeprav je pomembna zaradi nepristranskosti in rezultatov raziskave. Raziskovalci zaradi etičnih razlogov ne morejo vključevati storilcev naključno v fokusno ali kontrolno skupino in odločati o tem, kdo je upravičen do udeležbe v programu in kdo ne. Randomizirane kontrolirane raziskave torej v teh primerih niso mogoče.

(7) V eksperimentalnih raziskavah se lahko določi moč študije in se tako izračuna velikost vzorca. Prav tako se natančnost rezultatov raziskave izboljša z večjim številom oseb, vključenih v raziskavo. V evalvacijah programov za storilce nasilja, izvedenih do sedaj, so bili praviloma vzorci manjši, saj raziskovalci v evalvacije zaradi praktičnih in logističnih razlogov niso mogli naenkrat rekrutirati več 100 storilcev nasilja.

4.6 IZZIVI ZA IZVAJALCE PROGRAMOV IN EVALVACIJ

Eden od izzivov v družboslovnem raziskovanju je ta, da je v realnosti težko zadostiti specifičnim kriterijem eksperimentalnih načrtov zaradi okoliščin, ki niso odvisne od raziskovalcev. Zato se jih več odloča za kvaziekspperimentalne načrte ali primerjalne

oziroma opazovalne (neintervencijske) načrte. Skrbno načrtovani kvazieksperimentalni načrti lahko vsaj delno nadzorujejo analitične in strukturne pomanjkljivosti.

Precejšnjo težavo avtorjem raziskav povzročajo storilci, ki se odločijo za predčasno prekinitev programa: pripravljenost storilcev za vključitev v programe in prevzemanje odgovornosti za povzročeno nasilje je ključno za uspešnost programov. Storilci niso samo del problema, sebe morajo prepoznati tudi kot del rešitve. Pomembno je, da storilci nasilja zaključijo programe, da bi lahko dosegli cilj programa (Kyriakidou 2014). Po podatkih raziskav je storilcev, ki iz programov predčasno izstopijo ali se vanje sploh ne vključijo, med 40 in 60 % (Eckhardt in drugi 2013). Moški, ki se odločijo za predčasno prekinitev programa, so pogostejše mlajši, manj izobraženi, imajo obsežnejšo zgodovino kriminalnih dejanj in izkušnjo nasilja iz primarne družine. Njihova življenja so bolj nestabilna, niso poročeni in so v večji meri odvisni od alkohola ali drog. Imajo tudi manj motivacije za spremembo svojega vedenja in se v manjši meri strinjajo s pogoji vključitve (Gondolf 2001). Med njimi obstaja tudi večja možnost ponovitvene nevarnosti kot med udeleženci v programih, čeprav je tudi ta visoka (več kot 30 %). Iz tega razloga strokovna javnost zagovarja možnost, da bi morala biti neudeležba v programu strožje sankcionirana s strani zakonodaje. Teorija spremembe po drugi strani zagovarja stališče, da je storilcem nasilja treba zagotoviti več možnosti, vključno s časovno fleksibilnostjo in možnostjo večkratne udeležbe (Scott in drugi 2013).

Prav tako se pojavljajo dileme glede vprašanja, kaj, na kakšen način in kdaj sploh opravljati meritve oziroma preverjanja sprememb pri storilcih nasilja in zmanjšanja uporabe nasilnega vedenja. Partnerke, s katerimi se opravljajo razgovori, so lahko pri ocenah tudi pristranske, saj zaradi različnih razlogov lahko nasilje minimalizirajo ali ga ne prepoznajo. One sicer najbolje vedo, ali storilci s povzročanjem nasilja nadaljujejo, vendar pa s temi podatki ne razpolaga niti policija niti druge državne institucije, v kolikor partnerke nasilja ne prijavijo. Iz tega razloga je bolje razširiti tudi cilje raziskav in pridobivanje podatkov na več različnih načinov, s čimer bi lahko prišli do boljšega vpogleda v to, ali je dejansko prišlo do kritičnih sprememb v vedenju storilcev.

V okviru evropskega projekta IMPACT je potekala najbolj obsežna raziskava programov po državah članicah EU z namenom pregleda nadzornih praks programov, pregled

raziskav/evalvacij teh programov, poenotenja smernic za delo s storilci nasilja ter standardizacijo evalvacijskih metod. Cilj raziskave je bil razvoj orodja za spremljanje napredka pri storilcih nasilja v različnih fazah evalvacijskega procesa. Kot predvideva projekt IMPACT, naj bi evalvacija programov potekala v več fazah:

- Faza T0: predzačetna faza evalvacije, v kateri se zberejo podatki o moških, ki so v programe napoteni (družbeno-ekonomske okoliščine, psihološke karakteristike, načini napotitve v program, zloraba alkohola ali nedovoljenih drog) – to bi omogočilo oceno deleža storilcev, ki se v programe vključijo. Moški, ki se v programe ne vključijo, so lahko kontrolna skupina.
- Faza T1: v začetni fazi evalvacije se preveri motivacijo, dejavnike tveganja in stališča do nasilja. To je pomemben indikator za napoved verjetnosti, ali bodo udeleženci program zaključili ali ga bodo predčasno končali.
- Faza T2: faza evalvacije med vključitvijo. Z njo se preverja proces in napredovanje, vključno s spremembo motivacije.
- Faza T3: zaključna faza preverjanja sprememb ob izstopu iz programa, v kateri je pomembno, da se vključijo tudi žrtve nasilja.
- Faza T4: faza spremljanja poteka v roku šestih mesecev od vključitve v program, v kateri se spremlja stabilnost sprememb v vedenju. Kot vir informacij se uporabi samoevalvacijske vprašalnike vključenih storilcev, njihovih partnerk, izvajalcev programov ter podatke iz uradnih evidenc.

Prav zaradi pomanjkljivosti opravljenih raziskav, pomanjkanja rigidnih eksperimentalnih in kvaziekperimentalnih raziskav Aaron in drugi (2016) navajajo, da so dosedanje raziskave pokazale, da je (1) učinek programov majhen, (2) trenutni prevladujoči modeli dela s storilci nasilja v družini ne zadoščajo v vseh situacijah in pri vseh storilcih, (3) programi se soočajo s težavami predčasnih izstopov ter ponavljajočih se istih oblik nasilja pri storilcih. Po drugi strani Edleson (2008) navaja nekaj ključnih, vseeno pozitivnih učinkov do sedaj opravljenih raziskav:

1. Programi imajo majhen, vendar pozitiven učinek na ustavljanje nasilja. Njihov učinek je bil dokazano večji med udeleženci v programih v primerjavi s tistimi, ki se programov niso udeležili (Babcock in drugi 2004; Feder in Wilson 2005).

2. Programi pomagajo večini moških ustavljati nasilja skozi daljše časovno obdobje (njihov učinek ni takojšen). V štiri leta trajajoči raziskavi je Gondolf (2004) odkril, da velika večina moških ponovi nasilje v obdobju 15 mesecev od vstopa v program. V 30 mesecih od vstopa jih ponovi nasilje približno 20 %, v 48 mesecih le še 10 %. V štirih letih od vstopa v program pa 90 % moških nasilja nad partnerko ni povzročilo.
3. Še vedno ni jasno, katere specifične komponente programov pomagajo ustvarjati take spremembe. Večina programov vključuje nekatere smernice dela vedenjsko-kognitivnega edukacijskega pristopa in naslavlja stališča moških v njihovem odnosu do žensk. Ni pa jasno, kaj ključno vpliva na spremembe v vedenju: ali dejansko takšen način dela ali nadzor in vključitev v programu ali nekaj tretjega, kot je povečevanje motivacije za spremembe.
4. Programi, ki vključujejo motivacijske tehnike in sta jih razvila Miller in Rollnick (1991), so pripomogli k boljšim rezultatom.
5. Tipologije moških, ki temeljijo na njihovih osebnostnih značilnostih, in razlike med moškimi, ki temeljijo na rasnih/etničnih razlikah, ne vplivajo na rezultate.
6. Programi, ki so del koordiniranega odziva skupnosti in so vanje moški napoteni s strani pravosodnega sistema, dosegajo boljše rezultate, ko so storilci napoteni v roku dveh tednov ali dveh tednov in pol tednov po aretaciji, ko so nadzorovani redno in sodišče takoj odreagira, če se ne odzovejo.
7. Ključno je, da se moške vključi v programe kmalu v začetku razvoja nasilnega vedenja.
8. Manjše število moških, ki so bolj nevarni in predstavljajo visoko tveganje za ponovitev nevarnosti, potrebuje bolj intenzivno in dodatno pozornost.

Smernice za razvoj standardov vzgojnih programov za moške storilce nasilnih dejanj v družini, ki so bile pripravljene v okviru evropske mreže za delo s storilci nasilja WWP, v priporočilo izvajalcem programov izpostavljajo zlasti:

- a) opredelitev ciljev programa,
- b) načrtovanje sodelovanja z drugimi službami (koordiniran pristop),
- c) teoretsko razumevanje problematike nasilja,
- d) pripravo ocene ponovitvene nevarnosti,

e) strokovno kvalifikacijo strokovnih delavcev.

5. EMPIRIČNI DEL

5.1 METODOLOGIJA IN VZOREC

V nadaljevanju naloge bom predstavila analizo podatkov samoocenitvenih anketnih vprašalnikov storilcev nasilja, ki so bili v letih 2014–2015 vključeni v 12 tedenski program Trening socialnih veščin za moške, ki povzročajo nasilje nad ženskami (v nadaljevanju TSV), ki ga izvaja Društvo za nenasilno komunikacijo. Anketne vprašalnike je oblikoval Inštitut RS za socialno varstvo (IRSSV) v sodelovanju z Društvom za nenasilno komunikacijo (DNK) za pripravo na izvedbo sicer kompleksnejše evalvacije programa TSV. V letu 2015 je prišlo do modifikacije programa, v sredini leta 2015 je tudi program postal tudi strokovno verificiran in je od takrat vključen v evalvacijo javnih socialnovarstvenih programov v Sloveniji. Anketni vprašalniki, ki jih analiziram v nadaljevanju naloge niso bili del sistematiziranega zbiranja podatkov, vključeni storilci so jih namreč izpolnjevali na DNK še pred modifikacijo programa in pridobitvijo strokovne verifikacije. Bili so oblikovani na podlagi zastavljenih ciljev programa TSV in temeljijo na subjektivnih zaznavah storilcev nasilja glede sprememb v povzročanju nasilja nad drugimi ter stališčih in mnenjih, ki jih imajo do nasilja. Storilci nasilja so podali tudi oceno zadovoljstva z izvedbo programa. Gre za primerjalno meritev pred vključitvijo v program (vstopne vprašalnike so storilci nasilja izpolnjevali ob prvem svetovalnem pogovoru z izvajalcem programa) ter po njej (izstopne vprašalnike so storilci nasilja izpolnjevali ob izstopu iz programa, torej ob zaključnem pogovoru z izvajalcem programa). Obdobje opravljenih meritev je med 4 – 6 meseci. V prvotno raziskavo sem želela vključiti več podatkov, ki bi lahko omogočili realnejši in bolj zanesljiv okvir preverjanja uspešnosti programa TSV glede na zastavljene cilje, vendar sem bila pri tem soočena z omejitvami zaradi zagotavljanja varstva osebnih in zaupnih podatkov tako storilcev kot žrtev nasilja. Navkljub opisanim omejitvam pa je možno preveriti ali so se samoocene storilcev nasilja v kakršnikoli meri približale zastavljenim ciljem TSV.

Enota analize so torej storilci nasilja v družini oziroma v intimnopartnerskih razmerjih, ki so v letih 2014 in 2015 obiskovali program TSV. V letih 2014 in 2015 se je v program

vključilo 552 moških, 111 jih je program tudi uspešno zaključilo. Od moških, ki so program uspešno zaključili, jih je 50 izpolnilo tako vstopne kot tudi izstopne vprašalnike, preostali zaradi različnih razlogov vprašalnikov niso izpolnili. Zbiranje anketnih vprašalnikov ni potekalo sistematično, včasih zaradi povsem praktičnih in logističnih ovir tudi ni bilo možno, zato je vzorec tudi bistveno manjši, glede na vse storilce, k so program uspešno zaključili. Vzorec analize je tako 48 storilcev nasilja, ki so izpolnili oba vprašalnika. Dva storilca sta bila iz analize izločena, saj so bili njuni odgovori na obeh vprašalnikih pretežno neveljavni, torej na večino vprašanj nista odgovorila.

Analiza podatkov je bila narejena z uporabo programa SPSS 22 in Excel.

5.1.1 OPIS VZORCA

Tabela 5.1: Opis vzorca.

		N	delež (%)
STAROSTNI RAZREDI	Do 25 let	2	4,17 %
	Od 26 do 30 let	6	12,50 %
	Od 31 do 35 let	4	8,33 %
	Od 36 do 40 let	4	8,33 %
	Od 41 do 45 let	8	16,67 %
	Od 46 do 50 let	7	14,58 %
	Nad 51 let	7	14,58 %
	Ni podatka	10	20,83 %
IZOBRAZBA	Osnovna šola ali manj	9	18,75 %
	Poklicna ali srednja šola	24	50,00 %
	Višja, visoka šola, univerzitetna izobrazba	1	2,08 %
	Ni podatka	14	29,17 %
STATUS	Zaposlen ali samozaposlen	24	50,00 %
	Brezposeln	10	20,83 %
	Upokojenec	1	2,08 %
	Ni podatka	13	27,08 %
OTROCI	Da	31	64,58 %
	Ne	6	12,50 %
	Ni podatka	11	22,92 %
INSTITUCIJA NAPOTITVE	CSD	16	33,33 %
	SODIŠČE	6	12,50 %
	TOŽILSTVO	12	25,00 %
	ZAPORI	5	10,42 %

SAMOINICIATIVNO	2	4,17 %
Ni podatka	7	14,58 %

Vir: Prirejeno po podatkih Društva za nenasilno komunikacijo.

Povprečna starost storilcev nasilja je bila v času obiskovanja programa 41,72 let. Polovica storilcev je imela končano vsaj srednjo izobrazbo, natanko toliko jih je bilo zaposlenih. Tretjina udeležencev se je v program vključila po navodilih CSD. 31 storilcev je imelo v času obiskovanja programa mladoletne otroke. Podatki o vzorcu so bili pridobljeni naknadno s strani strokovnega osebja, saj anketni vprašalniki teh podatkov ne zbirajo.

5.2 ANALIZA ANKETNIH VPRAŠALNIKOV

Za analizo odgovorov na anketne vprašalnike sem uporabila opisne statistike ter t-test za odvisne vzorce, s katero za dva odvisna vzorca preverjamo, ali je povprečna vrednost ene spremenljivke enaka povprečni vrednosti druge spremenljivke na isti množici enot. Tako dobljene rezultate v programu SPSS sem nato uredila v smiselne tabele, kot so prikazane v nadaljevanju.

5.2.1 POVZROČANJE NASILJA

Tabela 5.2: Povzročanje nasilja do odraslih oseb.

		Da % (N)	Ne % (N)	χ^2	Sig. (p)
Ali ste zmerjali, žalili, zasmehovali ali omalovaževali odraslo osebo?	Pred	65 (30)	35 (16)	16,196	0,000
	Po	37 (17)	63 (29)		
Ali ste udarili, topli ali kako drugače fizično ogrožali odraslo osebo?	Pred	53 (24)	47 (21)	22,857	0,000
	Po	18 (8)	82 (37)		
Ali ste silili v spolnost ali povzročili drugo spolno nasilje do odrasle osebe?	Pred	2 (1)	98 (44)	3,745	0,053
	Po	6 (3)	94 (44)		
Ali ste povzročali ekonomsko nasilje?	Pred	2 (1)	98 (45)	3,915	0,048
	Po	6 (3)	94 (44)		
Ali ste koga omejevali pri stikih z drugimi osebami, zasledovali, nadlegovali po komunikacijskih sredstvih ali kako drugače omejevali svobodo?	Pred	11 (5)	89 (42)	0,000	1,000
	Po	11 (5)	89 (42)		

Vir: Prirejeno po podatkih Društva za nenasilno komunikacijo.

Tabela predstavlja odgovore na vprašanje vstopnih vprašalnikov: »Ali ste pred vključitvijo v program:...« ter izstopnih vprašalnikov: »Ali ste v času vključenosti v program:...«. Ob vstopu v program je 65 % storilcev povzročalo verbalno ter psihično nasilje (zmerjanje, žaljenje, zasmehovanje ali omalovaževanje), ob izstopu pa le še 37 %. Prav tako so storilci zmanjšali uporabo fizičnega nasilja (iz 53 % ob vstopu, na 18 %

ob izstopu). Statistično značilne razlike sem preverila s hi-kvadrat testom. Razlike v obeh vrednostih so tudi statistično značilne ($p \leq .001$).

Pri vprašanjih, ki so spraševale po spolnem, ekonomskem nasilju in omejevanju svobode praktično ni prišlo do razlik. Zanimiv je sicer podatek, da se tako pri spolnem kot ekonomskem nasilju število tistih, ki trdijo, da to nasilje povzročajo, po opravljenem programu poveča, v obeh primerih iz 1 storilca na 3 storilce. Ena od možnih razlag za ta pojav je, da so storilci nasilja po opravljenem programu bolje prepoznali različne načine povzročanja spolnega in ekonomskega nasilja ter do lastnih vedenj postali bolj kritični. Poudariti pa je potrebno, da je velika večina storilcev (94 % in več) tako ob vstopu kot ob izstopu izjavila, da teh oblik nasilja ni povzročala. Rahla statistično značilna razlika je nastala pri povzročanju ekonomskega nasilja ($p \leq .05$), vendar je do sprememb prišlo le pri dveh storilcih.

5.2.2 RAVNANJA STORILCEV OB DOŽIVLJANJU INTENZIVNEGA ČUSTVA JEZE

Tabela 5.3: Ravnanja storilcev ob doživljanju intenzivnega čustva jeze.

		Nikoli %(N)	Redko %(N)	Včasih %(N)	Pogosto %(N)	Povp	t
Uporaba fizične sile: udarec, tepež ali druga oblika fizičnega ogrožanja	Pred	52 (22)	31 (13)	17 (7)	0	1,66	4,286***
	Po	89 (42)	8,5 (4)	2 (1)	0	1,10	
Vpitje	Pred	22 (10)	30 (14)	39 (18)	9 (4)	2,36	4,634***
	Po	60 (28)	28 (13)	11 (5)	2 (1)	1,58	
Grožnje z dvignjeno roko ali predmetom (palica, kuhalnica, nož ...)	Pred	63 (27)	28 (12)	9 (4)	0	1,48	3,532**
	Po	87 (41)	13 (6)	0	0	1,14	
Grožnje z besedami	Pred	22 (10)	37 (17)	26 (12)	15 (7)	2,37	5,547***
	Po	69 (31)	20 (9)	11 (5)	0	1,44	
Uporaba tehnike umirjanja	Pred	15 (6)	12 (5)	34 (14)	39 (16)	2,95	-0,196
	Po	18 (8)	7 (3)	31 (14)	44 (20)	3,00	
Obdržati spoštljiv odnos	Pred	4 (2)	24 (11)	39 (18)	33 (15)	2,98	-0,675
	Po	13 (6)	11 (5)	30 (14)	47 (22)	3,13	
Odhod iz situacije, fizična odstranitev	Pred	2 (1)	23 (10)	39 (17)	34 (16)	3,10	1,302
	Po	15 (7)	15 (7)	39 (18)	30 (14)	2,86	
Poskus olajšanja situacije s humorjem in šalo	Pred	18 (8)	32 (14)	34 (15)	16 (7)	2,43	-0,829
	Po	20 (9)	24 (11)	39 (18)	17 (8)	2,57	
Ignoriranje	Pred	19 (9)	30 (14)	45 (21)	6 (3)	2,37	2,280*
	Po	38 (18)	30 (14)	25,5 (12)	6 (3)	1,98	
Reševanje konflikta s pogovorom	Pred	9 (4)	22 (10)	50 (23)	20 (9)	2,84	-0,597
	Po	9 (4)	20 (9)	36 (16)	36 (16)	2,95	
Intenzivno doživljanje občutkov jeze, ki pa jih ne pokažeš	Pred	11 (5)	31 (14)	49 (22)	9 (4)	2,57	1,827
	Po	20,5 (9)	41 (18)	29,5 (13)	9 (4)	2,24	
Izguba nadzora, ogrožanje sebe, drugih	Pred	38 (18)	43 (20)	15 (7)	4 (2)	1,89	4,750***
	Po	79 (37)	15 (7)	4 (2)	2 (1)	1,30	

in/ali premoženja							
Uporaba zmerljivk, žalitve, zasmehovanja ali omalovaževanja	Pred	27 (12)	50 (22)	18 (8)	4,5 (2)	2,02	5,581***
	Po	74 (34)	20 (9)	6,5 (3)	0	1,29	

Vir: Prirejeno po podatkih Društva za nenasilno komunikacijo.

* $p \leq .05$

** $p \leq .01$

*** $p \leq .001$

V tej tabeli so predstavljeni odgovori na vprašanja: »Kako ste pred vključitvijo v program ravnali, ko ste bili zelo jezni na drugo osebo?« ter »Kako ste v času vključenosti v program ravnali, ko ste bili zelo jezni na drugo osebo?«.

Pred vstopom v program so storilci nasilja redko, včasih ali pogosto na svoje partnerke vpili (78 %), jim grozili z besedami (78 %) in jih zmerjali, žalili, zasmehovali ali omalovaževali (72,5 %) ali pa so izgubili nadzor in s svojim vedenjem ogrožali sebe, druge ali premoženje (61 %). Skoraj polovica storilcev (48 %) je bilo tudi fizično nasilnih.

Do bistvenih razlik v času obiskovanja programa je sodeč po izjavah storilcev prišlo pri uporabi vseh zgoraj naštetih oblik nasilja. Statistično značilne razlike so nastale pri odgovorih, kako pogosto so v čustvenem stanju jeze: uporabljali zmerljivke, žaljivke, zasmehovanje in omalovaževanje ($t = 5,581$, $p \leq .001$); grozili z besedami ($t = 5,547$, $p \leq .001$); izgubili nadzor in s tem ogrožali sebe ali druge ($t=4,750$, $p \leq .001$); vpili na druge ($t=4,634$, $p \leq .001$); uporabljali fizično silo ($t=4,286$, $p \leq .001$); grozili z dvignjeno roko ali predmetom ($t=3,532$, $p \leq .01$); druge ignorirali ($t=2,280$, $p \leq .05$). Pri odgovorih, da so v čustvenem stanju jeze uporabljali tehnike umirjanja; obdržali spoštljiv odnos; se umaknili iz situacije; poskušali olajšati situacijo s humorjem; poskušali rešiti konflikt s pogovorom ali pa da jeze niso pokazali, ni prišlo do statistično značilnih razlik, kljub temu pa se tudi pri teh vedenjih kažejo rahle spremembe v želeno smer. Saj so ta ravnanja ob izstopu iz programa uporabljali bolj pogosto.

5.2.3 POVZROČANJE NASILJA DO OTROK

Tabela 5.4: Povzročanje nasilja do otrok.

		Nikoli %(N)	Redko %(N)	Včasih %(N)	Pogosto %(N)	Povp	t
Uporaba fizičnega nasilja: udarec, tepež, brcanje	Pred	70 (23)	27 (9)	3 (1)	0	1,24	1,983
	Po	93 (28)	7 (2)	0	0	1,07	

Zmerjanje, žaljenje, zasmehovanje, kričanje	Pred	58 (19)	27 (9)	12 (4)	3 (1)	1,54	2,645*
	Po	86 (25)	14 (4)	0	0	1,14	
Grožnje z dvignjeno roko ali s predmetom	Pred	84 (26)	13 (4)	3 (1)	0	1,15	1,000
	Po	90 (27)	10 (3)	0	0	1,07	
Grožnje z besedami	Pred	56 (18)	34 (11)	6 (2)	3 (1)	1,43	1,655
	Po	87 (26)	10 (3)	3 (1)	0	1,18	
Kaznovanje s pogojevanjem ljubezni	Pred	75 (24)	12,5 (4)	12,5 (4)	0	1,33	2,530*
	Po	93 (27)	3 (1)	3 (1)	0	1,04	
Kaznovanje na način postavljanja mej na spoštljiv način	Pred	25 (8)	16 (5)	22 (7)	37,5 (12)	2,60	-0,189
	Po	30 (8)	15 (4)	22 (6)	33 (9)	2,64	
Izguba nadzora in ogrožanje z nasilnim vedenjem	Pred	78 (25)	19 (6)	3 (1)	0	1,22	1,140
	Po	90 (26)	0	0	0	1,11	
Grožnja z zapustitvijo	Pred	87 (27)	13 (4)	0	0	1,11	-0,372
	Po	87 (26)	10 (3)	3 (1)	0	1,15	
Kaznovanje na način odrekanja hrane	Pred	97 (32)	3 (1)	0	0	1,03	1,000
	Po	100 (30)	0	0	0	1,00	
Umirjanje in nato nadaljevanje pogovora in aktivnosti	Pred	24 (8)	3 (1)	30 (10)	42 (14)	2,79	-0,895
	Po	31 (9)	0	17 (5)	52 (15)	2,96	
Neplačevanje preživnine	Pred	81 (21)	4 (1)	8 (2)	8 (2)	1,48	1,553
	Po	89 (25)	4 (1)	4 (1)	4 (1)	1,26	
Neprimerno dotikanje, prisiljevanje v spolni odnos, ogled pornografskega materiala	Pred	100 (33)	0	0	0	1,00	
	Po	100 (30)	0	0	0	1,00	

Vir: Prirejeno po podatkih Društva za nenasilno komunikacijo.

* $p \leq .05$

** $p \leq .01$

*** $p \leq .001$

Storilci, ki so imeli mladoletne otroke, so odgovarjali na vprašanje, ali so pred/med vključitvijo v program uporabljali različne oblike nasilja do svojih otrok. Do njih so bili le redko nasilni, največkrat so jim redko grozili z besedami (34 %) ter na njih redko vpili, žalili ter zmerjali (27 %). Do statistično značilnih razlik v načinu vedenja pred in med obiskovanjem programa je prišlo pri slednjem, delež storilcev, ki so odgovorili, da nikoli ne vpije, žali ali zmerja svoje otroke se je povečal iz 58 % na 86 % ($t = 2,645$, $p \leq .05$). Ob izstopu iz programa nihče več ni trdil, da to počne včasih ali pogosto (ob vstopu 18 %). Do statistično značilne razlike je prišlo tudi pri pogojevanju kaznovanja na način pogojevanja ljubezni, delež storilcev, ki so odgovorili, da tega več ne počnejo se je povečal iz 75 % na 93 % ($t = 2,530$, $p \leq .05$). Do velikih sprememb, čeprav statistično neznatnih je prišlo tudi pri vprašanjih: ali ste bili do otroka fizično nasilni ter ali ste mu grozili z besedami. In sicer, se je pri fizičnem nasilju delež tistih, ki so odgovorili, da tega več ne počnejo povečal iz 70 % na 93 %. Ob izstopu nihče več ni trdil, da je to

počel včasih ali pogosto. Pri grožnjah z besedami pa se je delež tistih, ki so trdili, da tega več nikoli ne počnejo povečal iz 56 % na 87 %. Ob izstopu nihče več ni trdil, da je to počel včasih ali pogosto.

5.2.4 STALIŠČA IN PREPRIČANJA O NASILJU IN VLOGAH SPOLOV

Tabela 5.5: Stališča in prepričanja o nasilju in vlogah spolov.

		Sploh ne soglašam %(N)	Ne soglašam %(N)	Niti soglašam niti ne soglašam %(N)	Soglašam %(N)	Močno soglašam %(N)	Povp	t
Ženske veliko pogosteje doživljajo nasilje kot moški	Pred	2 (1)	6 (3)	23 (11)	56 (27)	12,5 (6)	3,72	0,155
	Po	2 (1)	4 (2)	28 (13)	52 (24)	13 (6)	3,70	
Klofuta ni nasilje	Pred	30 (14)	39 (18)	2 (1)	24 (11)	4 (2)	2,36	0,984
	Po	38 (18)	32 (15)	8,5 (4)	13 (6)	8,5 (4)	2,18	
Moški bolje odločajo, kako se bo ravnalo z denarjem	Pred	8,5 (4)	32 (15)	51 (24)	6 (3)	2 (1)	2,61	0,980
	Po	29 (13)	18 (8)	36 (16)	16 (7)	2 (1)	2,45	
Razmišljam in govorim o svojih čustvih in občutjih	Pred	2 (1)	4 (2)	24 (11)	65 (30)	4 (2)	3,71	-0,374
	Po	2 (1)	4,5 (2)	20,5 (9)	61 (27)	11 (5)	3,76	
Razumljivo je, da partner med prepirom partnerki reče, da je kurba	Pred	45 (21)	43 (20)	8,5 (4)	4 (2)	0	1,71	1,757
	Po	63 (29)	30 (14)	2 (1)	2 (1)	2 (1)	1,47	
Dolžnost partnerke je, da ima spolne odnose s partnerjem, tudi če si jih ona ne želi	Pred	53 (25)	40 (19)	6 (3)	0	0	1,52	1,138
	Po	66 (31)	32 (15)	2 (1)	0	0	1,39	
Dečki so v šoli uspešnejši, ker so bolj bistri; deklince so v šoli uspešnejše, ker so bolj delavne	Pred	39 (18)	28 (13)	28 (13)	4 (2)	0	1,96	1,500
	Po	47 (22)	36 (17)	15 (7)	2 (1)	0	1,76	
Za nasilje je vedno odgovoren samo človek, ki ga povzroči	Pred	15 (7)	30 (14)	19 (9)	28 (13)	8 (4)	2,80	-2,222*
	Po	13 (6)	17 (8)	17 (8)	34 (16)	19 (9)	3,26	
Nasilje je posledica izzivanja druge osebe	Pred	16 (7)	27 (12)	23 (10)	29,5 (13)	4,5 (2)	2,74	2,251*
	Po	32 (15)	30 (14)	17 (8)	17 (8)	4 (2)	2,33	
Nasilje je opravičljivo, če partnerka prevara	Pred	40 (19)	45 (21)	8,5 (4)	4 (2)	2 (1)	1,80	1,476
	Po	61 (28)	30 (14)	4 (2)	2 (1)	2 (1)	1,56	

partnerja								
Ko je otrok ali stara oseba bolan, je prav, da za to osebo enakovredno skrbijo moški in ženske	Pred	2 (1)	0	0	57 (26)	41 (19)	4,33	0,321
	Po	4 (2)	0	4 (2)	47 (22)	45 (21)	4,29	
Nasilje v družini se mora rešiti v družini, brez drugih ljudi ali služb	Pred	13 (6)	41 (19)	30 (14)	11 (5)	4 (2)	2,49	0,127
	Po	22 (10)	24 (11)	38 (17)	11 (5)	4 (2)	2,47	
Otroci, vzgajani s trdo roko, so bolj pripravljeni na življenje	Pred	32 (15)	45 (21)	15 (7)	8,5 (4)	0	1,96	0,645
	Po	39 (18)	43,5 (20)	11 (5)	4 (2)	2 (1)	1,87	
Moški bi morali opravljati več gospodinskih del, kot jih opravljajo sedaj	Pred	2 (1)	8,5 (4)	47 (22)	38 (18)	4 (2)	3,36	0,298
	Po	4 (2)	11 (5)	46 (21)	30 (14)	9 (4)	3,31	

Vir: Prirejeno po podatkih Društva za nenasilno komunikacijo.

* $p \leq .05$

** $p \leq .01$

*** $p \leq .001$

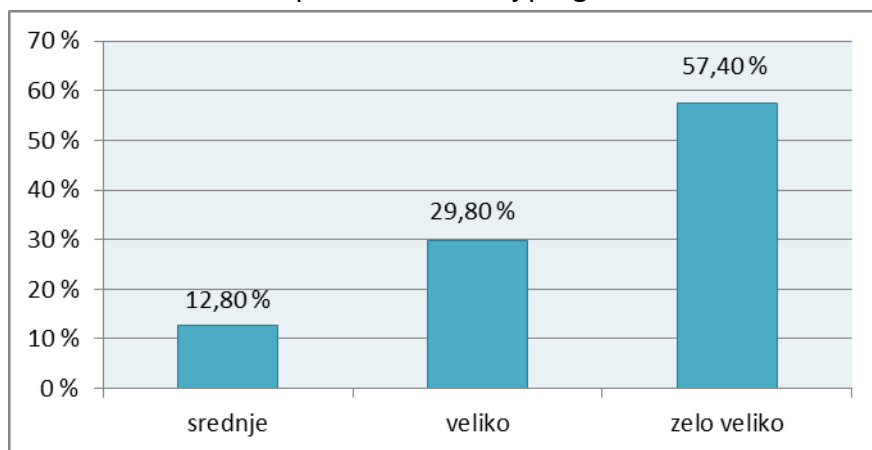
Tabela prikazuje odgovore na vprašanje: »*Koliko soglašate oz. ne soglašate z vsako od naslednjih trditev*«. Analiza vprašanj ni pokazala večjih statistično značilnih razlik v odgovorih pred vstopom in po izstopu iz programa, stališča in prepričanja v tabeli pa bi lahko povzela v dva sklopa: razumevanje nasilja nad ženskami kot neposredne posledice temeljne strukturne neenakosti v odnosih med spoloma in prepoznavanje različnih oblik nasilja/učenje prevzemanja odgovornosti. Pri slednjem je prišlo do statistično značilne razlike pri trditvah, da je za nasilje vedno odgovorna oseba, ki ga povzroči (17 % moških je v prid tej trditvi svoje mnenje ob izstopu iz programa spremenilo, $t = -2,222$, $p \leq .05$), ter da je nasilje posledica izzivanja druge osebe (13 % moških je ob izstopu iz programa soglašalo s trditvijo v manjši meri, $t = 2,251$, $p \leq .05$). 28 % moških pa je bilo ob vstopu v program tudi mnenja, da klobuta ni nasilje (ob izstopu 21,5 %). Pri razumevanju nasilja nad ženskami kot neposredne posledice temeljne strukturne neenakosti v odnosih med spoloma je do največjih sprememb, čeprav ne tudi statistično značilnih, prišlo pri trditvah, da so dečki v šoli uspešnejši, ker so bolj bistri; deklice so v šoli uspešnejše, ker so bolj delavne (39 % storilcev ob vstopu s to trditvijo sploh ni soglašalo, ob izstopu pa 47 %) ter da moški bolje odločajo, kako se

bo ravnalo z denarjem (8,5 % storilcev ob vstopu s to trditvijo sploh ni soglašalo, ob izstopu pa 29 %).

5.2.5 OCENA ZADOVOLJSTVA

Drugi del izstopnega anketnega vprašalnika se nanaša na oceno zadovoljstva udeležencev v programu glede na odnos oziroma sodelovanje z izvajalcem programa. Rezultati odgovorov anketnih vprašalnikov nakazujejo, da so izvajalci z udeleženci navezali dober stik in da udeleženci njihovo delo pozitivno ocenjujejo. V času trajanja programa so udeleženci v skoraj 70 % vzpostavili zaupen odnos z izvajalcem programa.

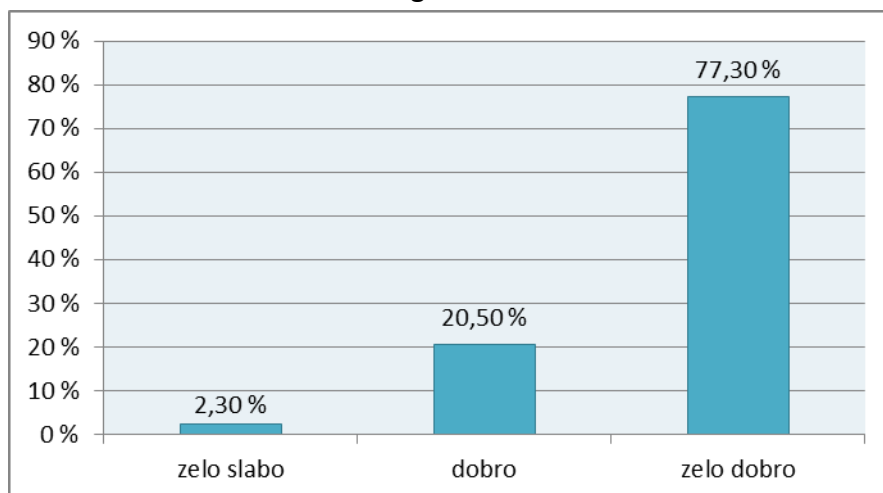
Graf 5.1: Seznaitiev s pravicami znotraj programa.

Vir: Prirejeno po podatkih Društva za nenasilno komunikacijo.

Več kot polovica udeležencev je podala oceno, da so bili s pravicami, ki jih imajo znotraj programa, zelo dobro seznanjeni. Nihče ni obkrožil odgovora »zelo malo« ali »malo«.

Graf 5.2: Ocena dela strokovnega delavca.

Vir: Prirejeno po podatkih Društva za nenasilno komunikacijo.

77,3 % udeležencev je delo strokovnega delavca ocenilo kot zelo dobro.

Tabela 5.6: Ocena odnosa in sodelovanja.

	Zelo slabo	Slabo	Ne slabo, ne dobro	Dobro	Zelo dobro	Ne vem
Kako ocenjujete odnos in sodelovanje med vami in svetovalcem znotraj programa?	/	/	2,1 %	17,0 %	80,9 %	/
Kako ocenjujete vaš odnos in sodelovanje z ostalimi zaposlenimi v programu in organizaciji?	/	/	2,1 %	44,7 %	40,5 %	12,8 %

Vir: Prirejeno po podatkih Društva za nenasilno komunikacijo.

80,9 % udeležencev je bilo mnenja, da so z izvajalcem programa vzpostavili zelo dober odnos in sodelovanje, dober oziroma zelo dober odnos so vzpostavili tudi z ostalimi zaposlenimi v programu in organizaciji (85,2 %).

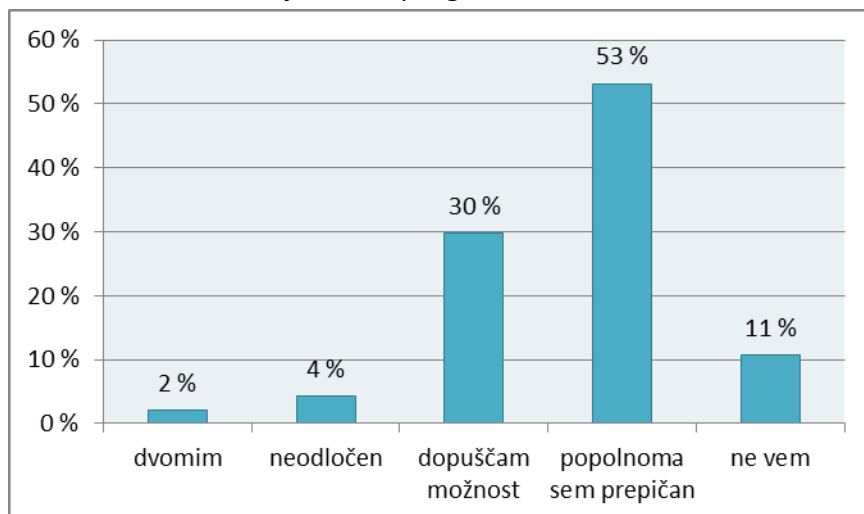
Tabela 5.7: Ocena spremembe v odnosih in reševanja problemov.

	Zelo malo	Malo	Srednje	Veliko	Zelo veliko	Ne vem
Če razmislite o spremembah, ki ste jih dosegli, odkar ste vključeni v ta program, ali bi lahko ocenili, koliko vam je ta program do sedaj pomagal pri spremembah v odnosih?	/	2,1 %	12,8 %	36,2 %	46,8 %	2,1 %
Ali imate občutek, da vam program pomaga reševati probleme, zaradi katerih ste se vključili vanj?	/	2,1 %	17,0 %	31,9 %	46,8 %	2,1 %

Vir: Prirejeno po podatkih Društva za nenasilno komunikacijo.

Glede na mnenja udeležencev je program pomembno pripomogel tudi k izboljšanju odnosov. 46,8 % udeležencev je ocenilo, da je udeležba v programu zelo dobro vplivala na spremembe v odnosih, 36,2 % jih je ocenilo, da dobro. 45,8 % udeležencev je bilo mnenja, da jim program zelo pomaga reševati probleme zaradi katerih so se vanj vključili.

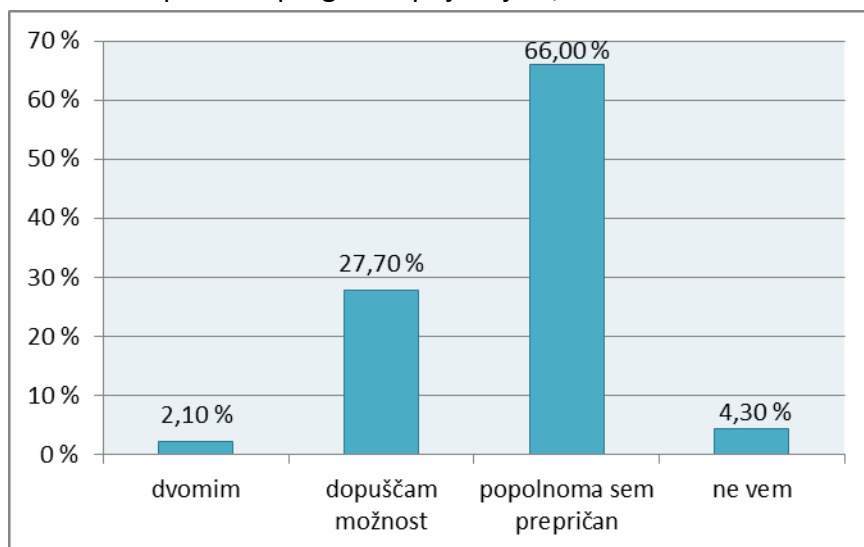
Graf 5.3: Ponovna vključitev v program.

Vir: Prirejeno po podatkih Društva za nenasilno komunikacijo.

Na vprašanje: *»Ali bi se ponovno vključili v program, če bi bili znova v podobni situaciji«* je 53 % udeležencev odgovorilo s: *»popolnoma sem prepričan«*, % jih je odgovorilo *»dopuščam to možnost«*.

Graf 5.4: Priporočilo programa prijateljem, znancem.

Vir: Prirejeno po podatkih Društva za nenasilno komunikacijo.

Na vprašanje *»Ali bi program priporočili vašim prijateljem, znancem, če bi bili v podobni situaciji kot vi«* je 66,0 % udeležencev odgovorilo, da bi program priporočili tudi njim.

6 RAZPRAVA

V empiričnem delu naloge sem opravila analizo podatkov samoocenitvenih anketnih vprašalnikov storilcev nasilja, ki so se udeležili in tudi opravili 12 tedenski program Trening socialnih veščin za moške, ki povzročajo nasilje nad ženskami. Cilj analize

podatkov je bilo ugotoviti, ali lahko na podlagi samoocene storilcev nasilja sklepamo na to, da so bili doseženi cilji programa TSV oziroma v kakšni meri so bili doseženi posamezni cilji.

Prvi cilj, ki ga program zasleduje, je povečanje varnosti in posledično kakovosti življenja oseb, ki so doživele ali še vedno doživljajo nasilje. Indikatorji, ki ta cilj merijo, so predstavljeni v tabeli 5.2 ter nekateri v tabeli 5.3, ki se nanašajo na povzročanje nasilja do drugih oseb. Pred vstopom v program so storilci nasilja redko, včasih ali pogosto na svoje partnerke vpili (78 %), jim grozili z besedami (78 %) in jih zmerjali, žalili, zasmehovali ali omalovaževali (72,5 %) ali pa so izgubili nadzor in s svojim vedenjem ogrožali sebe, druge ali premoženje (61 %). 48 % storilcev je bilo tudi fizično nasilnih. Skoraj polovica storilcev je trdila, da so med obiskovanjem programa prenehali s povzročanjem verbalnega in psihičnega nasilja, več kot tretjina tudi s povzročanjem fizičnega nasilja. V čustvenem stanju jeze, ko obstaja večja nevarnost, da bo prišlo do dogodka nasilja, je z uporabo fizične sile (udarec, tepež ali druga oblika fizičnega ogrožanja) in vpitja prenehala več kot tretjina storilcev, skoraj polovica tudi z uporabo zmerljivk, žalitev, zasmehovanja ali omalovaževanja ter groženj z besedami. 14 storilcev nasilja (24 %) je prenehalo tudi z grožnjami z dvignjeno roko ali predmetom. Sodeč po izjavah storilcev je prišlo do bistvenega zmanjšanja uporabe vseh oblik nasilnega vedenja, kar bi lahko pomenilo, da je bil prvi cilj programa TSV dosežen v večji meri.

Drugi cilj programa je učenje prevzemanja odgovornosti. Storilci svoja dejanja pogosto upravičujejo na način, da vzroke iščejo v zunanjih dejavnikih in okoliščinah ali celo v samih žrtvah nasilja. Posledice nasilja tudi minimalizirajo. Večina programov za delo s storilci nasilja tako prevzemanje odgovornosti izpostavlja kot enega ključnih kriterijev, po katerem je možno sklepati ali bo storilec svoje vedenje v bodoče spremenil. Tekom udeležbe v programu je osem storilcev (16,5 %) spremenilo svoje stališče do vprašanja odgovornosti za povzročanje nasilja, ob izstopu iz programa so soglašali ali močno soglašali s trditvijo, da je za nasilje vedno odgovoren človek, ki ga povzroči. Deset storilcev (19 %) je tudi spremenilo svoje mnenje, da je nasilje posledica izzivanja druge osebe. Čeprav razlike v odgovorih niso pokazale statistično značilnih razlik, je več

storilcev po opravljenem programu močnejše negativno izrazilo stališče, da je nasilje opravičljivo v primeru, da partnerka prevara partnerja ter da klopota ni nasilje in da je razumljivo, da partner med prepirom partnerki reče, da je kurba.

Tretji cilj programa je prepoznavanje čustev in učenje primernih načinov izražanja čustev, ki ga izpostavlja tudi psihoedukacijski pristop in vključuje predvsem vaje za obvladovanje neprijetnih čustev (predvsem jeze in ljubosumja) ter izboljšanja empatije. Čustvovanje služi izražanju odnosa do sebe in okolja. V kolikor se storilci slabo zavedajo svojih lastnih čustev, jih ne znajo prepoznati, o njih govoriti in jih izraziti na primeren način lahko prihaja tudi do čustvenih zlorab njihovih partnerk, katerih posledica so predvsem zmanjšanje njihove samozvesti in s tem odvrčanje pozornosti od tega, da bi razmerje prekinile. Iz tabele 5.3 je razvidno, da so storilci sicer v manjši meri ocenili, da so tekom udeležbe v programu pogostejše uporabljali tehnike umirjanja (štirje storilci), obdržali spoštljiv odnos (sedem storilcev) ter reševati konflikte s pogovorom (sedem storilcev), čeprav te razlike niso statistično značilne. Statistično značilna razlika pa je nastala pri trditvi izgube nadzora, ogrožanje sebe, drugih in/ali premoženja, 19 storilcev (41 %) je s tem dejanjem prenehalo.

Razumevanje nasilja nad ženskami kot neposredne posledice temeljne strukturne neenakosti v odnosih med spoloma je četrti cilj programa, ki ga v teoriji sicer opredeljuje feministični pristop. To v anketnem vprašalniku preverjajo stališča, prikazana v tabeli 5.5, v odgovorih pa ni prišlo do statistično značilnih razlik. Šest storilcev nasilja (13 %) sicer ob izstopu iz programa v večji meri ni soglašalo s trditvijo, da je dolžnost partnerke, da ima spolne odnose s partnerjem, tudi če si jih ona ne želi. Nobeden od storilcev pa ni niti ob vstopu, niti ob izstopu iz programa s to trditvijo soglašal. Pri tem cilju je je sicer prišlo do najmanjših zaznanih sprememb.

Razvijanje socialnih spretnosti kot so učenje nenasilne komunikacije, konstruktivnega reševanja problemov, nenasilnega starševstva in vzgoje je peti cilj, ki ga anketna vprašanja sicer preverjajo, vendar iz odgovorov težko sklepamo, ali so storilci razvili boljše komunikacijske veščine in druge spretnosti, ki bi jim lahko koristile pri izboljšanju odnosov z drugimi. Iz podatkov anketnih vprašalnikov tudi težko presodimo, ali so

storilci nasilja izboljšali svoje vzgojne kompetence. Do statistično značilnih razlik je prišlo pri trditvah, prikazanih v tabeli 5.4: »Ali ste otroka kaznovali s pogojevanjem ljubezni« (pri čemer je 75 % udeležencev ob vstopu odgovorilo negativno, ob izstopu pa 93 %) in »Ali ste zmerjali, žalili, zasmehovali, kričali na otroka« (58 % storilcev je ob vstopu na vprašanje odgovorilo, da nikoli., ob izstopu iz programa pa 86 % storilcev). Ker pa gre za samoocenjevanje, pri katerem ne moremo izključiti možnosti, da vprašani želijo z odgovori napraviti ugoden vtis (Goffman v Ule 2004, 212-213), seveda zgolj na osnovi tega ne moremo sklepati na dejansko spremembo vedenja. Storilci so visoko ocenili učinkovitost programa: da jim je program veliko ali zelo veliko pomagal pri spremembah v odnosih, je odgovorilo 83 %; da je pripomogel k reševanju problemov, zaradi katerih so se vanj vključili, pa 78,8 % . Ta cilj se sicer meri predvsem preko druge dokumentacije, ki vključuje oceno izvajalcev programa.

Rezultati podatkov samoocenitvenih anketnih vprašalnikov so nakazali, da so bili vsaj prvi trije cilji programa TSV doseženi v manjši meri. Vseeno pa je glede na te rezultate težko presoditi kakšni so bili njegovi dejanski učinki. Težav je namreč več.

Kot navaja teorija, niso toliko pomembni pristopi in tehnike dela, kot je **daljša časovna vključenost** v programu, prav tako učinek ni takojšen, temveč je sprememba vedenja postopna (Gondolf Edward navaja, da je 90 % storilcev prenehalo povzročati nasilje šele po štirih letih od vstopa v program). Da bi z gotovostjo lahko trdili, da je program potekal uspešno, kar bi pomenilo, da so storilci nasilja dejansko spremenili svoje vedenje, bi morali storilce nasilja (1) spremljati dlje časa in spremembe preverjati v daljših časovnih intervalih, (2) prav tako pa bi morala biti vključenost v samem programu daljša od 12 tednov. **Prenehanje povzročanja nasilja**, ki ga sicer kot cilj program TSV ne opredeljuje neposredno, je precej nerealen že sam po sebi. Nekateri storilci nasilja namreč s povzročanjem nasilja ne bodo nikoli prenehali, niti v primeru zaporne kazni, razpada zveze s partnerko ali katerega koli drugega razloga. S povzročanjem nasilja bodo nadaljevali tudi v naslednji partnerski zvezi ali družini. V svojem vedenju ne prepoznavajo škodljivih praks in za spremembo vedenja tudi niso motivirani. Za bolj verodostojno oceno glede učinka programa bi morala biti podana tudi ocena izvajalcev programa ali pa bi vprašalniki morali preverjati vse **dejavnike**

tveganja, ki jih izpostavljajo različni avtorji (Soares Cunha in Abrunhosa Gonçalves 2015; Nortcott 2012; Jewel in Wormith 2010): zgodovina nasilnega vedenja do družinskih članov/-iv, zgodovina nasilnega vedenja do partnerk, eskalacija nasilja, zgodovina preteklih kriminalnih dejanj, splošna antisocialna vedenja, težave z zlorabo nedovoljenih drog in alkohola, težave v duševnem zdravju, težave v intimnopartnerskem odnosu, preverjanje stališč, ki podpirajo nasilje nad ženskami, samopodoba, strategije reševanja problemov, kakršna koli obsodba v zadnjih petih letih, kakršnakoli obsodba zaradi nasilja v družini, spolni prestop, kršitev ukrepa prepovedi približevanja, pretekla obsodba ob prvem kriminalnem dejanju pri manj kot 21 letih starosti. **Podatki, ki temeljijo na samoocenah subjektivnih zaznav sprememb storilcev nasilja v povzročanju nasilja niso nujno zanesljivi, niti veljavni.** Pri samoocenjevanju je težava lahko v tem, da respondenti podajajo odgovore, ki so naučeni, družbeno zaželeni ali pričakovani, ne odražajo pa njihovih dejanskih, notranjih duševnih stanj in torej niso iskreni. Kot sem že omenila, želimo ljudje z različnimi strategijami pri drugih ustvariti in ohranjati dober vtis o sebi (Goffman v Ule 2004, 212-213). Ena takšnih strategij je tudi samopredstavljanje. Storilci nasilja sebe ne želijo prepoznati kot slabe ali družbeno nefunkcionalne posameznike, prav tako ne želijo, da imajo takšno mnenje o njih drugi, zaradi česar sicer lahko prepoznavajo svoje vedenje kot škodljivo, vendar tega ne bodo želeli priznati, saj si prizadevajo ohraniti pozitivno (samo)podobo. Dejanske spremembe bi bilo treba preveriti še pri izvajalcih programa, ki bi na podlagi dejavnikov tveganja lahko podali še oceno tveganja za ponovitev nasilnih dejanj. Treba bi bilo opraviti tudi razgovore s (bivšimi) partnerkami in ugotoviti ali se je odnos kakor koli izboljšal (res pa je, da tudi njihove ocene niso nujno zanesljive, v kolikor si prizadevajo odnos na vsak način ohraniti). V prejšnjih poglavjih je bilo izpostavljeno, da je pomembno, da programi soočajo storilce nasilja z njihovimi stališči, mnenji in prepričanji, saj bo sprememba stališč vplivala tudi na spremembo njihovega vedenja. Mirjana Ule (2004, 155) glede stališč in njihovega vpliva na naše vedenje navaja:

Stališča vplivajo na vedenje, vendar je njihov vpliv odvisen od okoliščin izražanja stališč, značilnosti samih stališč, značilnosti nosilca stališč in od stopnje vpletenosti človeka v vsebino stališč. Ljudje težimo k temu, da to, kar počnemo,

opravičujemo kot pravilno in dobro. Ne le da branimo svoja stališča s svojimi dejanji, temveč s svojimi stališči tudi branimo svoja dejanja. Stališča so po mnenju diskurzivnih teoretikov konverzacijske in miselne drže, ki jih ljudje zavzamejo v medsebojnih razpravah, ne pa individualni odgovori na nek dogodek ali anketno vprašanje (Billig 1991), stališča so pozicije v argumentih, v diskusiji. /.../ Stabilnost naših stališč pomembno vpliva na stabilnost našega obnašanja, sprememba stališč pa vodi v modifikacijo obnašanja.

Navkljub izpostavljenim težavam, zaradi katerih je težko sklepati na neposredne učinke programa, pa je možno vsaj domnevati, zakaj je bilo sodelovanje storilcev nasilja v programu vseeno pomembno. Storilci nasilja so dobili informacije o različnih oblikah nasilja, o vzrokih, ki prispevajo k nastanku nasilja in o večkrat nerealnih pričakovanjih, ki jih gojijo do partnerskega odnosa ter vzgoje otrok. Prav tako so dobili tudi možnost, da se v primeru hude čustvene stiske ali situacije, ki je ne zmorejo obvladati sami, obrnejo na osebo, s katero bodo o tem lahko govorili in jim bo s strokovnim nasvetom pomagala situacijo reševati. Na podlagi visoke ocene storilcev nasilja z zadovoljstvom z izvedbo programa in odnosom ter delom izvajalca (veliko jih je z izvajalcem vzpostavilo tudi zaupen odnos) je možno pričakovati, da bodo storilci nasilja v bodoče bolj aktivno in samostojno iskali možnosti za reševanje svojih stisk, kot so v svoji raziskavi ugotovili tudi Sheenan in drugi (2012). Čeprav je pri samoocenitvenih anketnih vprašalnikih vprašljiva njihova objektivnost, pa njihovega pomena ne gre podcenjevati. Kot ugotavlja Keefer (2015), obstaja namreč večja verjetnost, da bodo osebe, ki izražajo pozitivno spremembo vedenja pri samoocenjevanju, to spremembo tudi dosegle.

7 SKLEP

V diplomski nalogi sem želela prikazati različne načine preverjanja uspešnosti programov za delo s storilci nasilja v družini/ intimnopartnerskih odnosih in raziskati do kakšnih težav prihaja pri izvedbah evalvacij in raziskav programov. Ena od večjih težav pri izvedbi raziskav je zadostiti kriterijem oziroma zlatim standardom v raziskovanju, kot je izvedba eksperimenta v visoko kontroliranih pogojih. Raziskave programov dela s storilci nasilja takšnim kriterijem ne morejo zadostiti oziroma jim težko, saj se v programe v večji meri vključujejo storilci glede na zunanjo motivacijo in obstaja velika verjetnost, da bodo iz programov tudi predčasno izstopili, v kolikor za zavrnitev sodelovanja ni predvidenih strožjih kazenskih sankcij. Potrebno bi bilo oblikovati tudi kontrolno skupino storilcev nasilja, s katero bi lahko preverili ali je do sprememb dejansko prišlo zaradi (ne)sodelovanja v programu ali pa so spremembe posledica drugih ukrepov in dejavnikov, kot je izdana prepoved približanja, pogojna obsodba z varstvenim nadzorstvom, strah pred razpadom družine in izgubo partnerke idr.. Tisti storilci nasilja, ki bi bili vključeni v kontrolno skupino, bi se morali za sodelovanje v raziskavi strinjati in privoliti v dolgoročno sodelovanje, kar pa bi lahko bila težava že sama po sebi, saj se večina storilcev ne strinja s kakršnokoli obravnavo in so večkrat nezadovoljni tudi s sodbami sodišč ter odločitve centrov za socialno delo. Za natančnejšo in bolj ekspertno raziskavo bi bilo potrebno vključiti tudi kvalitativno analizo podatkov kot so zapisi pogovorov ter intervjuji s storilci in žrtvami nasilja, stiki z drugimi institucijami. Raziskovanje uspešnosti programov izhaja iz predpostavke, da je njihov učinek možno neposredno izmeriti in preveriti, vendar številnih učinkov, ki bi lahko bili kriterij uspešnosti, ni mogoče niti predvideti. Za storilca nasilja lahko udeležba v takem programu pomeni širitev socialne mreže, vzpostavitev odnosa z osebo, ki mu lahko zaupa in se bo nanjo obrnil tudi, ko se bo prihodnjič znašel v stiski. Lahko to pomeni tudi, da bo lažje sprejel odločitev za prekinitev partnerskega odnosa. Evalvacija programov, kot jo predvideva Inštitut RS za socialno varstvo je dober primer zagotavljanja predvsem strokovnega dela z uporabniki in predvideva več strategij preverjanja uspešnosti programa. Vendar pa, je ta evalvacija namenjena vsem javnim socialnovarstvenim programom v Sloveniji in tako na primer ne predvideva poglobljenega raziskovanja trajnosti spremembe vedenj storilcev nasilja ali izboljšanja varnosti in posledično tudi kakovosti življenja žrtev nasilja. Samoocenjevanje storilcev

nasilja predstavlja le en del ocene učinka programa za storilce nasilja v družini/intimnopartnerskih odnosih Trening socialnih veščin za moške, ki povzročajo nasilje nad ženskami (TSV).

Pri programih za delo s storilci nasilja je zelo pomemben tudi stik s partnerkami, katerim je pomembno pojasniti, da program sam po sebi ne zagotavlja »odprave neželenega vedenja« in da obstaja možnost, da bodo storilci z nasiljem nadaljevali. Žrtve nasilja je treba spodbujati, da poiščejo ustrezno pomoč tudi zase in za svoje otroke in se vključijo v program, kjer to pomoč lahko dobijo. Pomemben je tudi stik z institucijami, ki so storilca v program napotile ter drugimi, ki imajo neposreden stik z družino, kjer je prisotno nasilje. Takšen koordiniran pristop skupnosti (ang. *Community Based Response*) pomeni obravnavati nasilje v družini celostno in je najbolj učinkovit, saj žrtve nasilja niso prepuščene samim sebi, storilci nasilja pa s strani družbe dobivajo informacije o ničelni toleranci do nasilja in drugačnih načinih reševanja težav. Takojšen, primeren in odločen odziv skupnosti na nasilje je toliko bolj pomemben, ker veliko storilcev nasilja svojega vedenja ne prepozna kot kaznivo dejanje, prav tako jih veliko tudi zanika odgovornost za povzročeno nasilje. Iz tega razloga tudi pri sebi ne prepoznajo potrebe po vključitvi v program, ki bi jim lahko pomagal pri reševanju problemov z nasiljem. Ocena, ki jo navaja Christopher Eckhardt, je, da se v programe nikoli ne vključi ali da iz njih predčasno izstopi 40–60 % storilcev. Iz tega razloga bi bilo smotno raziskati tudi možnosti, ki bi storilce nasilja v večji meri motivirale za vključitev in uspešno dokončanje programa.

Za doseganje večjega uspeha in neposrednih učinkov programov bi bilo treba spremembe vedenja pri storilcih nasilja spremljati v več fazah izvedbe programa, ki obsega daljše časovno obdobje (pol leta in več) ter v obdobju po izstopu iz programa (šest mesecev in več). Analiza v empiričnem delu je potekala na osnovi vključenosti v 12 tedenski program TSV. V letu 2015 se je TSV razširil na 24 tednov in v bodoče bi bilo zanimivo preveriti, na osnovi podobnega vzorca, ali je prišlo med vključenostjo do večjih in statistično bolj značilnih sprememb. Pri soočanju storilcev nasilja z njihovimi stališči in prepričanju glede nasilja je zelo pomembna tudi strokovna usposobljenost izvajalcev programa, saj so stališča praviloma trajne in stabilne strukture, ki jih je težko

spreminjati. Najpomembneje na njih vplivajo skupinska pripadnost, informacije in znanje ter osebnostne značilnosti. Lastnosti strokovnega izvajalca programa morajo biti izražene predvsem v njegovi verodostojnosti in zanesljivosti njegovih virov informacij, veljati mora za »zaupanja vredno osebo«, da lahko preko argumentacije storilce nasilja uspešno prepričuje za motivacijo k spremembi. Do spremembe vedenja pa pride šele sčasoma, ko oseba usmeri svojo pozornost v razumevanje vsebine sporočila, ko sprejme argumente in spremeni stališče, ko ta stališča postanejo trdna in spremeni vedenje na način, ki ustreza spremenjenemu stališču. Do teh sprememb pride razmeroma počasi, vendar ostanejo trdne, če do njih pride na osnovi lastnega razmisleka, lahko pa so kratkotrajne in površinske, če nastanejo na način pogojevanja, neposrednega vplivanja z zakonskimi ukrepi in stalnega nadzora (Ule 2004, 123–145). Vseeno pa je možno tudi, da pri storilcih nasilja sicer pride do spremembe stališč oziroma prepričanj, vendar to še ne pomeni nujno, da bodo spremenili tudi svoje vedenje v odnosu do svojih partnerk ali drugih družinskih članov, predvsem zaradi trajnosti specifičnih vzorcev vedenja in dinamike odnosa. Takšna znana situacija je, ko rečemo, da človek eno misli in drugo naredi ali govori.

8 LITERATURA

1. Aaron, Sharon M. in Richard L. Beaulaurier. 2016. The Need for New Emphasis in Batterers Intervention Programs. *Trauma, Violence & Abuse*: 1–8.
2. Agencija Evropske Unije za temeljne pravice. 2014. *Violence Against Women: An EU-Wide Survey. Main Results Report*. Dostopno prek: <http://fra.europa.eu/en/publication/2014/violence-against-women-eu-wide-survey-main-results-report> (12. marec 2016).
3. Aničić, Klavdija, Tanja Hrovat Svetičič, Tjaša Hrovat, Gregor Lapajne, Gregor Mešič in Robert Miklavčič. 2015. *Delo s povzročitelji nasilja: Strokovne smernice in predstavitev dela*. Ljubljana. Društvo za nenasilno komunikacijo.
4. Australian Institute of Social Relations. 2010. *Prevention Strategies: Involving and Engaging Perpetrators*. Dostopno prek: [www.avertfamilyviolence.com.au/wp.../4/.../Prevention_Strategies.pdf](http://www.avertfamilyviolence.com.au/wp-content/uploads/2010/04/Prevention_Strategies.pdf) (28. avgust 2016).
5. Bennett, Larry in Oliver Williams. 2011. *Controversies and Recent Studies of Batterer Intervention Program Effectiveness*. Dostopno prek: http://www.vawnet.org/applied-research-papers/printdocument.php?doc_id=373 (20. maj 2016).
6. Chiurazzi Alessandra, Caterina Arcidiacono in Susana Helm. 2015. Treatment Programs for Perpetrators of Domestic Violence: European and International Approaches. Australian Institute of male health and studies. *New male studies: an International Journal* 4 (3): 5–22.
7. Cluss Patricia in Alina Bodea. 2011. *The Effectiveness of Batterer Intervention Programs: A Literature Review*. Dostopno prek: <http://fisafoundation.org/wp-content/uploads/2011/10/BIPsEffectiveness.pdf> (20. avgust 2016).
8. Connors, Angela D., Jeremy F. Mills in Andrew L. Gray. 2012. An Evaluation of Intimate Partner Violence Intervention with Incarcerated Offenders. *Journal of Interpersonal Violence* 27(6): 1176–1196.
9. Dobash, R. Emerson, Russell P. Dobash, Kate Cavanagh in Ruth Lewis. 2000. *Changing violent men*. London. New Delhi. Thousand Oaks. Sage.
10. Eckhardt, Christopher I., Christopher M. Murphy, Daniel J. Whitaker, Joel Sprunger, Rita Dykstra in Kim Woodard. 2013b. The Effectiveness of Intervention

Programs for Perpetrators and Victims of Intimate Partner Violence. *Partner Abuse* 4 (2): 196–231.

11. --- in Cory A. Crane. 2014. Male Perpetrators of Intimate Partner Violence and Implicit Attitudes toward Violence: Associations with Treatment Outcomes. *Cognit Ther Res* 38 (3): 291–301.
12. Edleson, Jeffrey L. 2008. *Promising practices with men who batter. Report to King County domestic violence Council*. Dostopno prek: <http://www.mincava.umn.edu/documents/promisingpractices/Edleson%20Promising%20Practices%20With%20Men%20Who%20Batter%202008.pdf> (17. april 2016).
13. *European Network for the Work with Perpetrators of domestic violence*. Dostopno prek: <http://www.work-with-perpetrators.eu/index.php?id=8> (22. maj 2016).
14. Filipčič, Katja. 2002. *Nasilje v družini*. Ljubljana: Bonex.
15. Geldschläger Heinrich, Oriol Ginés, David Nax in Alvaro Ponce. 2012. *Outcome measurement in European Perpetrator Programmes: A Survey. Working paper 1 from the Daphne III project "IMPACT: Evaluation of European Perpetrator Programmes"*. Dostopno prek: http://www.work-with-perpetrators.eu/fileadmin/WWP_Network/redakteure/IMPACT/Daphne_III_Impact_-_Working_paper_1_-_Outcome_Measurement_in_European_Perpetrator_Programmes_-_A_Survey.pdf (17. april 2016).
16. Heckert, D. Alex in Edward W. Gondolf. 2004. *Predicting abuse and reassult among batterer program participants*. Dostopno prek: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/199730.pdf> (13. maj 2016).
17. Gondolf W. Edward. 2004: Evaluating batterer counseling programs: A difficult task showing some effects and implications. *Aggression and Violent Behavior* 9 (6): 605–631.
18. Graham-Kevan, Nicola. 2007. Domestic Violence: Research and Implications for Batterer Programmes in Europe. *European Journal on Criminal Policy and Research* 13: 3–4.
19. Haggard, Ulrika, Ingrid Freij, Maria Danielsson, Diana Diana Wenander in Niklas Langström. 2015. Effectiveness in the IDAP Treatment Program for Male Perpetrators of Intimate Partner Violence: A controlled Study of Criminal Recidivism. *Journal of Interpersonal Violence*: 1–17.

20. Healey, Kerry, Christine Smith in Chris O'Sullivan. 1998. Batterer intervention: program approaches and criminal justice strategies. *U.S. Department of Justice. Office of Justice Programs. National institute of Justice.* Dostopno prek: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles/168638.pdf> (16. april 2016).
21. Hearn, Jeff. 2004. From Hegemonic Masculinity to the Hegemony of Men. *Feminist Theory* 5(1): 49–72.
22. Hester, Marianne in Sarah-Jane Lilley. 2014. *Preventing violence against women: Article 12 of the Istanbul Convention.* Council of Europe. Dostopno prek: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168046e1f0> (23. april 2016).
23. Jewell, Lisa M. in Stephen J. Wormith. 2010. Variables Associated with Attrition from Domestic Violence Treatment Programs Targeting Male Batteters: a Meta-Analysis. *Criminal Justice and Behavior* 37 (10): 1086–1113.
24. Johnson Michael P. in Janel M Leone. 2005. The Differential Effects of Intimate Terrorism and Situational Couple Violence. Findings From the National Violence Against Women Survey. *Journal of Family Issues* 26 (3): 322–349.
25. --- in Joan B. Kelly. 2008. Differentiation among types of intimate partner violence: research update and implications for interventions. *Family Court Review* 46 (3): 476–499.
26. Kanduč, Zoran, Damjan Korošec in Marko Bošnjak. 1998. *Spolnost, nasilje in pravo.* Ljubljana. Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.
27. --- 2003. *Onkraj zločina in kazni.* Ljubljana. Študentska založba.
28. Keefer, Kateryna V. 2015. Self-Report Assessment of Emotional Competencies: A Critical Look at Methods and Meanings. *Journal of Psychoeducational Assessment* 33 (1): 3–23.
29. *Konvencija Sveta Evrope o preprečevanju in boju proti nasilju nad ženskami in nasilju v družini.* 2011. Dostopno prek: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680462542> (13. april 2016).
30. Kordič, Barbara. 2007. Etiologija, dinamika in posledice nasilja v družini. *Socialna pedagogika* 11 (4): 429–452. Dostopno prek: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-1HKVHBB2> (23. maj 2016).

31. Kyriakidou Athina. 2014. Focusing on the perpetrators to prevent violence against women. Report Committee on Equality and Non-Discrimination. *Parliamentary Assembly*. Dostopno prek: www.europeanrights.eu/public/atti/Risoluzione_2027_ing.pdf (16. april 2016).
32. Leskošek, Vesna, Mojca Urek in Darja Zaviršek. 2010. *Nacionalna raziskava o nasilju v zasebni sferi in v partnerskih odnosih. Končno poročilo 1. faze raziskovalnega projekta*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo.
33. Lila, Marisol, Oliver Amparo, Alba Catalá-Miranaa, Raquel Conchell. 2014. Recidivism risk reduction assessment in batterer intervention programs: A key indicator for program efficacy evaluation. *Psychosocial intervention* 23 (2014): 271–223.
34. Mesec, Blaž, ur. 2006. *Evalvacija v socialnem delu*. Ljubljana. Fakulteta za socialno delo. Univerza v Ljubljani.
35. Northcott, Melissa. 2012. Intimate Partner Violence Risk Assessment Tools: A Review. *Research and Statistics Division. Department of Justice Canada*. Dostopno prek: www.justice.gc.ca/eng/rp-pr/cj-jp/fv-vf/rr12_8/rr12_8.pdf (28. avgust 2016).
36. Parker, Richard, Josh Bush in Daryl Harris. 2014. Important methodological issues in evaluating community based interventions. *Evaluation Review* 38 (4): 295–308.
37. Paymar, Michael. 2000. *Violent No More: Helping Men End Domestic Abuse*. Hunter House Inc., Publishers.
38. Podreka, Jasna. 2013. *Nasilje nad ženskami in intimnopartnerski umori žensk v Sloveniji*. Ljubljana. Filozofska fakulteta. Univerza v Ljubljani. Doktorska naloga.
39. Polaschek, Devon L.L., Susan W. Calvert in Theresa A. Gannon. 2009. Linking Violent Thinking Implicit Theory-Based Research With Violent Offenders. *Journal of Interpersonal Violence* 24 (1):75–96.
40. Rode, Nino, Liljana Rihter, Barbara Kobal. 2006. *Evalvacija programov v socialnem varstvu. Model in postopek izvedbe*. Ljubljana. Fakulteta za socialno delo. Univerza v Ljubljani.
41. Scott, Katreena, Colin King, Holly McGinn, Narges Hosseini. 2013. The (Dubious?) Benefits of Second Chances in Batterer Intervention Programs. *Journal of Interpersonal Violence* 28 (8): 1657–1671.

42. Sheenan, Kathleen A., Sumaiya Thakor, Donna E. Stewart. 2012. Turning points for Perpetrators of Intimate Partner Violence. *Trauma, violence & Abuse* 13 (1): 30–40.
43. Soares Cunha Olga in Rui Abrunhosa Gonçalves. 2015. Efficacy assessment of an intervention program with batterers. *Small Group Research* 46 (4): 455–482.
44. Svetovna zdravstvena organizacija. Dostopno prek: <http://www.who.int/en/> (15. april 2016).
45. Ule, Mirjana. 2004. *Socialna psihologija*. Ljubljana. Fakulteta za družbene vede.
46. Westmarland N., L. Kelly in J. Chalder-Mills. 2010. Domestic violence perpetrator programmes: what counts as success? (Briefing Note 1). London. *Respect*. Dostopno prek: www.respect.uk.net/data/files/respect_research_briefng_note_1_what_counts_as_success.pdf (16. april 2016).
47. Yllö, Kersti. 1993. Through a feminist lens: Gender, power, and violence. V *Current Controversies on Family Violence*, Richard J. Gelles, Losenke Donileen R. in Mary M. Cavanaugh, 47-62. Newbury Park, London, New Delhi: Sage Publications.